

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A Debreceni Protestáns Lap
könyvnyomdája Debrecen,
Nyomtató-utca 9. sz. ahova a
lap szétküldésére vonatkozó fel-
szólamlások küldendők.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfel 1^{en}.
Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.
Egyes szám ára 30 fillér.

A szerkesztőség és kiadóhivatal
Debrecen, Nyomtató-utca 9. sz.
ahova a lap szellemi és anyagi
ügyeire vonatkozó összes közle-
mények, kéziratok, előfizetési
és hirdetési díjak küldendők.

PONTOS ÉS
LEGJOBB

Ó R Á K

5 évi jótállás mellett! 5

= Egyházi szentedények =

urvacsora-kelyhek, keresztelő-kannák
medenczék és borkancsók

arany és ezüst ékszerek

evőeszközök, chinaezüst-disztárgyak

részletfizetésre is!

Javításokra és vidéki megrende-
lésekre különös gondot fordítok!

Pontos
kiszolgálás;
jutányos
árak!

Arjegyzék 2000 képpel ingyen és bérmentve

POLGÁR KÁLMÁN

műorás és ékszerész BUDAPESTEN VII. Erzsébet-körut 29 sz

Az ev. ref. egyházak szállítója,

A vonatok indulása Debreczen állomásról. — Érvényes 1908. október hó 1-től.

D é l e l ő t t				D é l u t á n					
vonat- szám	óra	perc	vonat neve	hova ?	vonat- szám	óra	perc	vonat- neve	hova ?
1713	2 20	szv.	Püspökladány, Budapest k. p. u.		1705	12 10	szv.	Budapest k. p. u.	
1706	2 44	"	Máramarossziget, Körösmező		4404	12 15	"	Hajdunánás, Tiszalök	
4212	4 31	vv.	Tiszafüred, Füzesabony		1702	12 20	gyv.	Máramarossziget, Körösmező	
1721	5 09	mtv.	Püspökladány		4710	12 26	szv.	Nyiregyháza, Szerencs	
1710	5 10	szv.	Szatmárnémeti		4716*)	2 20	mtv.	Hajduhadház (csak XI/1-ig)	
4702	5 15	"	Nyiregyháza, Szerencs		1770	3 11	tvsszsz	¹⁾ Érmihályfalva	
4402	5 30	mtv.	Hajdunánás, Tiszalök		1745	3 45	"	Püspökladány	
4408	8 09	"	Hajdunánás		1708	3 56	szv.	Máramarossziget, Körösmező	
4704	8 51	szv.	Nyiregyháza, Szerencs		4706	4 28	"	Nyiregyháza, Szerencs	
1703	8 57	gyv.	Budapest k. p. u.		4406	4 36	"	Hajdunánás, Tiszalök	
4512	9 41	vv.	Derecske, Nagyléta—Vértess		1701	4 42	gyv.	Budapest k. p. u.	
1742	10 00	tvsszsz	Királyháza		4514	4 51	vv.	Derecske, Nagyléta—Vértess	
4204	11 33	szv.	Tiszapolgár, Tiszafüred, Füzesabony		4214	4 56	"	Tiszapolgár, Tiszafüred	
1747	11 28	tvsszsz	Püspökladány		1704	6 57	gyv.	Szatmár-Németi	
4414	11 11	mtv.	Hajduböszörmény		4410	7 00	mtv.	Hajdunánás	
					4708	7 06	szv.	Nyiregyháza, Szerencs	
					1709	9 00	"	Püspökladány, Nagyvárad	
					4714	10 38	mtx.	Nyiregyháza	
					1707	10 40	szv.	Budapest k. p. u.	
					1712	10 53	"	Máramarossziget	

¹⁾ Csak a debreczeni országos vásárok két napján közlekedik.
*) Április 1-től újból fog közlekedni.

Jegyzet
Délelőtt = éjjel 12 óra 1 perctől déli 12 óráig.
Délután = déli 12 óra 1 perctől éjjel 12 óráig.

A vonatok érkezése Debreczen állomásra. — Érvényes 1908. október hó 1-től.

D é l e l ő t t				D é l u t á n					
vonat- szám	óra	perc	vonat neve	honnan ?	vonat- szám	óra	perc	vonat- neve	honnan ?
1713	1 29	szv.	Máramarossziget		1702	12 08	gyv.	Budapest k. p. u.	
1706	2 18	"	Budapest k. p. u.		4413	2 00	mtv.	Hajduböszörmény	
1720	5 03	"	Nagyvárad, Püspökladány		1744	2 51	tvsszsz	Püspökladány	
4713	6 35	mtv.	Nyiregyháza		4513	3 05	vv.	Nagyléta—Vértess, Derecske	
1711	6 48	szv.	Királyháza		4705	3 24	szv.	Szerencs, Nyiregyháza	
4401	7 14	"	Tiszalök, Hajdunánás		1708	3 36	"	Budapest k. p. u.	
4511	7 20	vv.	Nagyléta—Vértess, Derecske		4403	3 40	mtv.	Tiszalök, Hajdunánás	
1742	7 46	tvsszsz	Püspökladány		1701	4 22	gyv.	Körösmező, Máramarossziget	
4211	7 54	vv.	Tiszafüred		4213	5 31	vv.	Füzesabony, Tiszafüred	
4701	8 04	szv.	Szerencs, Nyiregyháza		4405	6 30	szv.	Tiszalök, Hajdunánás	
1703	8 46	gyv.	Szatmár-Németi		4715*)	6 33	mtv.	Hajduhadház (csak XI/1-ig)	
1722	9 36	mtv.	Püspökladány		1709	6 43	szv.	Szatmár-Németi	
4407	11 26	"	Hajdunánás		1704	6 49	gyv.	Budapest k. p. u.	
4703	11 22	szv.	Szerencs, Nyiregyháza		4707	8 46	szv.	Szerencs, Nyiregyháza	
1705	11 40	"	Körösmező, Máramarossziget		4515	9 25	vv.	¹⁾ Derecske	
					1712	9 46	szv.	Budapest k. p. u. Püspökladány	
					1707	10 12	"	Körösmező, Máramarossziget	
					4400	10 13	mtv.	Hajdunánás	
					4203	10 07	szv.	Füzesabony, Tiszafüred, Tiszapolgár	
					4711	10 26	"	Szerencs, Nyiregyháza	

¹⁾ Május 15-től szeptember 15-ig csak ünnep-és vasárnapokon közlekedik.
*) Április 1-től újból fog közlekedni.

Jegyzet.
Délelőtt = éjjel 12 óra 1 perctől déli 12 óráig.
Délután = déli 15 óra 1 perctől éjjel 12 óráig.

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHAZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A Debreceni Protestáns Lap
könyvnyomdája Debrecen,
Nyomtató-utca 9. sz. ahova a
lap szétküldésére vonatkozó fel-
iratok küldendők.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másként igen.
Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.
Egyes szám ára 30 fillér.

A szerkesztőség és kiadóhivatal
Debrecen, Nyomtató-utca 9. sz.
ahova a lap szellemi és anyagi
ügyeire vonatkozó összes közle-
mények, kéziratok, előfizetési
és hirdetési díjak küldendők.

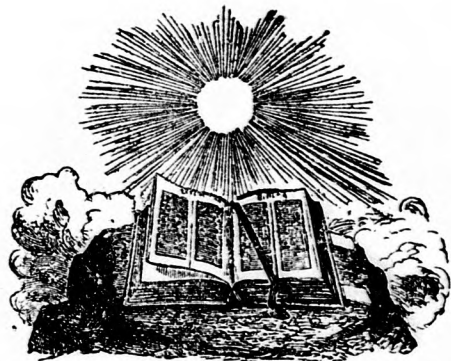
Hitetlenek.

Az Istenháza mindig állni fog,
Mig lesz az ember előtt egy titok,
A melynek egyéb megfejtése nincsen:
Csak Ő, az Isten!

A költészet, a dal örökre él,
Mig az ember hisz, szeret és remél.
Mig lesz a szívben bánat, mely megenyhül,
Ha dallá csendül!

Hitünk, dalunk, eszményünk csillaga;
Világítónk sok sivár éjszaka.
Bolond mind, aki ezek ellen fordul,
E földi sorbul!

SZABOLCSKA MIHÁLY.

Feltámadás után.

Azok, a kik halálveszélyes körülményeken mentek keresztül, úgy hogy vagy maguk közelről meglátták a halált, vagy kedveseik koporsójánál kellett megállaniok, sohasem felejtik azt a pillanatot, a melyben mintha egész életüket átalélték volna s mindég vissza emlékeznek arra az időre, melyben a test mintegy átszellemült s a lélek földöntuli világításban látta a földi dolgokat.

A most lefolyt nagy ünnepek s azok a visszaemlékezések, a miket azok szívünkben keltettek, felettébb alkalmasak arra, hogy a feltámadt, újra ébredt természettel együtt, mi is mint egy új életre kelvén, egyházunk dolgaira függesszük tekintetünket s a megnyílt üres sirok felett a jövő főfeladataival foglalkozzunk.

A feltámadott Ur Jézus első sorban szeretet, a tanítványokat keresi fel. Azokat bátorítja, tanítja s azok jövő életfeladatát jelöli ki.

A mi egyházunknak is az apostoli tisztet viselő lelkészi karra és az új lelkészi nemzedékre, hittanhallgató ifjaink bátorítására, tanítására és tájékoztatására kell legelsőbben gondolnia.

Mint mindeneket, lelkészeinket is főleg a kormányzás szempontjából neveltük. Jó papnak tartottuk azt, ki az egyházi felsőségnek kellemetlenséget nem csinált és mint a papnak, ha emellett gyülekezetével is jó békességben élt és a világ szerint is tekintélyt tudott szerezni magának. Lekicsinyeltük ellenben azokat a nyugtalan véru, de apostoli lelkű férfiakat, a kik az evangéliom erőivel lelkökben s a Lélek tüztől hajtva, magok is egy tökéletesebb eszmény felé törekedtek, másokat is az eszmény felé emelni próbáltak, de a kik e miatt sokakkal ellenkezésbe jöttek.

Mindennek az eljárásnak ezután meg kell változnia. Nem úgy, hogy a zavargókat tartsuk csak elsőrangú erőknél, hanem úgy, hogy a kvietizmust felettébb túl ne becsüljük és mindenkitől apostoli buzgalmat követelünk.

Különösebben pedig a jövő lelkész nemzedék nevelésével kell többet törödnünk. Erre a célra azonban az a munkálat, mely a theol. akadémiák s a tanterv ügyében a konvent előtt fekszik, nem sokat ér.

Ez a munkálat csak a tantárgyakkal, vizsgálatokkal, a bizonyítványok külső alakjával, a tanárok számával, általában a tanügyi kormányzat dolgaival foglalkozik. Ezek pedig csak a forma és nem a lényeg.

A lényeg a nevelésen fordul meg s erre nézve sokkal helyesebb uton jár az Országos Lelkészegyesület, midőn a múlt évi kongresszus határozatában azt kívánja, hogy „a lelkészi pályára lépő ifjak a testileg lelkileg legalkalmasabbak közül válogattassanak ki és a legfőbb gonddal teljesen ingyenesen neveltesse és taníttassanak.

Az is megbeszélés tárgyát képezte, hogy ez a neveltetés és taníttatás egészen más alapokon történjék mint a mostani, hogy a theol. tanárok a gyakorló lelkészek közül választassanak s a legjelesebb papok időnként a theol. akadémiákon előadásokat tartsanak. Maga a Lelkészegyesület e a részleteket nem körvonalozta s azok megállapítását az ez évi nagygyűlésre tartotta fent. Mindazonáltal részint a vita folyamán, részint az előkészítő értekezletek alkalmával felmerült tervek és felvetett eszmék alapján, már most előre megállapíthatjuk, hogy a Lelkészegyesületben mi egészen más irányban keressük a kibontakozás utját, mint a hivatalos javaslat.

Eltekintve a kiválasztás és ingyenes neveltetés kérdésétől, a hittanhallgatók nevelését mi az egyházakban, hogy úgy mondjam gyakorlati alapon óhajtjuk megoldani s ezért azt akarjuk, hogy minden theol. tanár egyszersmind gyakorló lelkész is legyen és gyülekezetében nevelje fel és tanítsa azokat, a kik köréje sereglenek. A hivatalos tanterv és közeladások szerintünk is meglennének, de nem tisztán ezeken fordulna meg a dolog. Fő lenne az, hogy minden theol. tanár, egyuttal valamelyik városi parochia lelkésze is, megfelelő internatusba magakörül, illetve e szemináriumba gyűjtené össze hallgatóit, a kiknek ő minden tárgyat tanítana, de a kiket a saját szakstudiumába részletesen is bevezetne.

A nagy egyházakban jelentkező lelkészszükséglet könnyítéséhez is hozzá járulna e javaslat és rendszer. De nem ez a fő, hanem az a szükséglet, mely a lelkészjelöltek gyakorlati képzetésére és nevelésére nézve most olyan veszedelmet képez s melynek kielégítését tovább halasztani nem szabad.

Arról is volt szó, hogy az ilyenforma lelkész képzés csak az egyetemi városokban volna létesítendő.

De mindezek csak részletek. A mit mi élesen és oly világosan látunk s a mihez mi erősen ragaszkodunk: Lelkészeink anyagi és szellemi állapotának okos és bölcs elrendezése; hivatással és a társadalommal szemben az ige hirdetés mellett új szolgálatok rendszeresítése és a jövőt illetőleg ifjainknak szeretetteljes gondos neveltetése, nem az egyházon kívül, hanem,

az egyházban; élő viszonyban a hivel és azzal a ki a mi fejünk, a feltámadott Ur Jézus Krisztussal.

Dr. Ferenczy Gyula.

Ritschl iskolája s annak theol. fejlődése Kaftan Dogmatikájában.

(Folytatás.)

Megjegyzésünk az itt előadottakra következő lehet. Azokat a régi dogmákat az orthodoxia sem vette át változtatás nélkül t. i. a hitből való megigazulás principiumának megfelelőleg alakította át őket. Kaftan azonban itt sokkal mélyrehatóbb átalakítást akar. Az ő kegyessége azoknak a praktikus eszméknek a szolgálatában áll, melyek Ritschl theológiájának alapját képezik s hogy az istenországa is kiengesztelődés alapfogalmaiba milyen tartalmat visz bele Kaftan, azt majd látni fogjuk. Mindenesetre új orthodoxia az, a mit ő inaugurál, mint fentebb e bevezetésben érintettük. Egy egész új nyomokon haladó dogmatika van készülöben, mert a magáét sem tartja még teljesen késznek, melynek célja leendő, a „keresztységnek a jelenkor szellemi világában helyet biztosítani”. (Zur Dogmatik 97). És ezt nem mint a modern-positív theologia, pusztán hozzá alakítással, hanem belső, lényegi változtatással akarja elérni. Azzal a hittől, melynek nem felel meg sem a reformáció előtti, sem a reformációkori dogma, vagyis a vallástétellel kell összhangzásba hozni a tant. Az a hit szerinte a reformatori, csak hogy a reformátorok theológiája a régi nyugoket még nem tudta levetkezni s nem tudott hozzá alkalmazkodni. Ime a Kaftan conceptiója, melyet éppen azért méltónak tartottunk a megismertetésre.

c) A dogmatika feladata nem az, hogy a hit által elsajátított igazságot tudományosan kutassa s egy új igazságot hozzon létre. A hit, mint ismeret, maga képezi a tárgyat s a dogmatikai tételek többet nem tartalmazhatnak, mint a mit a hit elismer. A dogmatika praktikus értelemben véve normatív jellegű tudomány, mely a hitet, amilyennek annak lennie kell, mutatja fel. Az egyház számára különösen fontos, mert mint a theol. tudományok eredménye, az utasítást adja meg a tanítás és predikáció számára. A dogmatika feladatánál fogva tehát kritizálhatja a régi dogmát, mely más uton t. i. mint a hit tárgyainak tudományos ismerete, jött létre. A prot. egyháznak nem lehet nagyobb romlása, mint az ilyen nem a hitből, hanem a tudásból merített dogmatika. Ritschl helyesen juttatta érvényre Schleiermacher tendenciáját az által, hogy valódi ismeretnek a hitismeretet vette, mely a kijelentésen alap-

szik. A hit tárgyainak, mint valóságoknak megismerésére azonban nem vezethet el a dogmatika. (104—112).

Ha Kaftan eme fejtegetései közben a kijelentésre hivatkozik, komolyan számba nem jöhet, amennyiben szinte a dogmatikusnak pusztán annyival van belőle dolga, amennyit a hitismeret, tehát ezen a subjectumtól függő ismeret tartalmaz. Vagyis Kaftan egészen tapasztalati ismeretek tudományának tartja a dogmatikát. Ez esetben természetesen a hitismeret és dogmatikai ismeret összeesnek. legfeljebb gradualis különbség lenne a kettő között. Praktikus, közelebb a Kant-féle ethikai célok képezik a dogmatika feladatát, melyből a theoretikus vagy metaphysikai ismeret ki van szorítva. A Ritschl methodusára jellemző különbségtétel hit és tudás, vallásos theoretikus megismerés között Kaftan ismeretelméletét is képezi. Ámde ezzel együtt jár a vallásos ismeret objectív vallásos ismeret objectív valóságának bizonytalansága. Theoretikus elem nélkül ugyanis a hit pusztán illúzióvá válik; a hitben benne van a tudás, a meggyőződés azoknak valósága felől, amelyekbe veti bizodalmit. Ha most tárgyaitól elkülönítettük, mint amelynek megismerésére a dogmatika el nem vezethet, pusztán subjectív igazsággá lesz a vallás.

Amint Kaftan a következő szakaszban elmond (112—129) azaz itt előadottaknak magyarázatául szolgál. A dogmatikának azon főfeladata mellett, hogy a ker. igazságot (hitismeret) előadja, kezdettől fogva a keresztység általános igazságát is kellett bizonyítani. Ezt az apologetikus feladatot saját kora szellemi életéhez való alkalmazkodás által érte el. Régebben tudomány és philosophia összeestek, tehát a régi dogmatikák nem nélkülözheték ez utóbbit. Manapság elfogadott igazság, hogy az utolsó okokat tudományosan megismerni nem lehet s csak a hit hathat fel odáig. És így apologetika és dogmatika különváltak, ez utóbbinak pusztán a hit tartalmát kell tulajdonképpen előadni. Így lesz a dogmatika tapasztalati tudomány, mely relatív igazságok birtokába juthat, mint azt Kant általában a tapasztalati tudományokról bebizonyította (Ding an sich). Ámde a reformatori hittől lehet következtetéseket vonni annak tárgyaira is és így a megismerést subjectív egyiséggé alkotni. Pl. természet és történet-philosophia útján az összes történeteket Isten céljai megvalósulásául kell tekinteni. Éppígy a gonosz eredetét vagy Jézus halálának szükséges voltát fejtegetés tárgyává lehet tenni. Ilyen módon a dogmatikának apologetikus kibővítése lesz szükségessé, amikor a hitismereten kívül az u. n. dogmatikai problémákat is tárgyalni fogja, amely kérdések a hit igazságainak feltétele mellett gondolkodásunk számára elkerülhetetlenek, de amelyekről a hit igazsága nem függ; ilyenek a Megváltó halála, a gonosz problémája, melyekről adott megfejtés egyik korban helyes lehet, másokban nem s éppen azért a vallástételek-

ben is az ide vonatkozó fejtegetéseket a hitvallások theológiájának kell tartanunk, amelyről Kaftán megmondotta, hogy nem kötelező.

Ezek nélkül a problémák nélkül ugyan maga a hit hibás lenne Kaftán szerint is, azonban mégis csak mellékes feladatot képez azok tárgyalása. Különben majd külön-külön szólunk rólok.

A prolegomena utolsó kis szakaszában (129—134) Kaftán helyteleníti a dogmatikai systemát, mely a philosophiával való rokonságot jelzi, holott mi Isten és világ összefüggését objective le nem vezethetjük, odáig csak a hit ér és így csak Istenről és világról való gondolataink subjectiv összefüggéséről lehet szó. Ismét ismeretelméleti ok tehát, ami Kaftánt vezeti. Realis tudományok rendszerét megállapítani könnyű, de ahova az empirikus megismerés pusztán hit által juthat el, ott csakis az egyes hittételeknek heismert szigorú összefüggéséről lehet szó.

Ezzel szemben bizonyos, hogy minden tudománynak első feladata a teljességre törekvés, mert ez uton nyerhetnek a részek is kellő megvilágosítást. Egyáltalán nem bizható az kinek-kinek tetszésére, hogy mit vegyen fel pl. a dogmatika tárgyául, hanem a tudományos módszer alapelvei döntenek a tartalom felett és a systema határozza meg azt a kört és lehetőséget, ahol az ily ismeretszerzést alkalmaznunk kell.

Egyébiránt Kaftán is a régi orthodox dogmatikák témájához alkalmazkodik. Mi majd szólani fogunk röviden 1. Istenről és világról 2. a bűnről s végre 3. a váltságról kifejtett nézeteiről.

II.

Isten és világ.

A 2-ik szakaszban Kaftán először az Isten fogalomnak a szentírásban való fejtegetéséről szól (135—151). A monotheismust nem valami ős kijelentésből, hanem Mózesből datálja, a kijelentés nem tanok közlésében, hanem Istennek a történelem folyamán megnyilatkozó önközlésében áll, a maga befejeződését az új testaméntomban éri el. Sok kifogása van aztán a hagyományos dogmatikai felfogás ellen. Az istenfogalom az első keresztyénség világgyűlölő felfogásából fakad s philosophiai befolyások folytán egészen transcendenssé lesz, ez az absztrakt fogalom pedig nem alkalmas arra, hogy belőle Istenről való képzeiteinket levezethessük. Ritschl érdeme, hogy speculatiók helyett Istennek a hitben adott ismeretét tette a dogmatika tárgyává (151—180). Csak érinthetjük ezeket a történelmi részleteket úgy itt, mint más helyeken, mert célunk a Kaftán nézetével megismerkedni.

Ha ő is az abszolút fogalmából indul ki, azzal nem a theoretikus, hanem a praktikus, vallásos gondolkodásnak akar eleget tenni, amennyiben az alatt egy

felől a legfőbb jót, másfelől a legfőbb hatalmat érti, mely a véges akaratot egyedül nyugtathatja meg. Az abszolút tehát absztrakt formulázása annak a gondolatnak, mely az Istenfogalomhoz fűződik, nemcsak a keresztyénségben, hanem minden szellemi vallásban, az Isten ismeretnek a sémája az, melyet minden vallás a legfőbb jóról való fogalmra szerint tölt meg tartalommal. Épen mivel ilyen általános előfeltétele az istenismeretnek, legelől említendő. (180—185). Megkülönbözteti ezen kívül Kaftán Isten lényegi tulajdonságait azoktól, melyek Istennek bizonyos vonatkozásait mutatják. Lényegéhez tartozik például, hogy Isten a világgal szemben szellem. Kijelentéséből ismerjük őt ilyennek, ki az Isten országa gondolatában elébünk is szellemi célokat tűzött. Hol ezeket a célokat elismerik, ott van meg a hit Isten szellemisége felől és így legkevésbé sem intellektualis fogalomról van itt szó. Isten lényének közelebbi meghatározásául szolgál, hogy Ő szellemi személyiség, ami azt jelenti, hogy Isten lénye nem az Aristoteles-féle elvont ösméret útján keresendő, sokkal inkább úgy tűnik ő fel a hit előtt, mint személyi akarat s ennyiben praktikus jelentősége van az emberi rendeltetés megismerésére. A személyiség kérdése minden emberre becsitelt jelentőségével bír. Miközben Isten országa tagjaivá elhivatunk, ismerjük meg Őt s az ő ismerete az ezen ország számára való kiképzésben áll. Tapasztalat és ismeret együvé tartoznak, egyik a másiknak erősítésére szolgál. Isten világleletti — ez a második lényegi tulajdonság, mely Istennek az idő és tér korlátain felül álló voltát mondja ki. Mindenféle pantheistikus logos spekulacionak ellene mond ez a hittétel épügy, mint a ker. embernek világ feletti hivatását is mutatja az örök életben. Itt is áll, hogy mentől jobban felülemelkedik valaki a világon, annál inkább megismeri Isten világlelettségét is. Isten világleletti, szellemi személyiség — nem analogia alapján vont következtetés, ellenkezőleg a ker. Istenhitnek oly igazsága, melynek befolyása a ker. önmegítélésre, akaratra, öntudatra megvan. Azonban kizárt dolog, hogy Istennek a kijelentésen túl fekvő, önmagában álló lényét kutassuk. Azt kell ilyenül elfogadni, amit a hit nyújt. (186—197).

(Folyt. köv.)

Dr. Lencz Géza.

Külföldi levél.

Berlin, 1909. március 13.

Nagytiszteletű szerkesztő ur! Kedves barátom!

III.

Azt hiszem, hogy türelmedet valóban próbára teszem ezekkel a terjedelmes levelekkel, melyeket innen a németek fővárosából hozzád írok. De hát másképen

nem tehetek. Eredetileg az volt a szándékom, hogy mostani külföldi utazásomon szerzett tapasztalaimról egy külön füzetben fogok beszámolni az olvasó közönségnek, illetve egyházunk vezérferfiainak. Ettől a szándékomtól azonban el kellett állanom azon okból, mivel a külön füzetben kiadott tanulmányt csak néhányan olvasnák el, míg így lapod olvasói valamennyien tudomást szereznek arról. Ugy is járhattam volna el, hogy visszatérésem után foglalhattam volna össze lapodban egy hosszabb tanulmányban külföldön szerzett tapasztalataimat. De a szerzett friss benyomások az itt látottakról már addig elmosódtak volna s csak halvány színben tükröződtek volna vissza a későbbi leírásokban. Azért úgy szoktam beosztani itteni munkálkodásomat, hogy délelőtt, délután meglátogatok valamely egyházi vagy jótékonyági intézményt s ha hazajövök, azonnal leülök az íróasztal mellé és leírom a látott és tapasztalt dolgokat. Többször azonban este is látogatást kell tennem valamely egyesületben s ilyenkor 11-1/2-12 óráig is dolgozom. Nem kevés fáradságot szerez a beszédek, illetve az előadásokra való előkészület. Ugyanis több helyen kívánják, hogy ismertessem Magyarország politikai és felekezeti viszonyait s bármennyire is birtokában van valaki a németnyelv ismeretének szóban és írásban, mégis egy idegen nyelven ex abrupto hosszasan és alaposan beszélni minden előkészület nélkül nem lehet. Jól tudod kedves barátom, hogy munkálkodásom egyik célja mindig az volt, hogy a külföld vegyen tudomást rólunk s szerezzünk ez által összeköttetéseket a külföldi hatalmas protestánsokkal. Fájdalom ezen működésem több oldalról kicsinyléssel, gúnyos mosolylyal, sőt azon szemrehányással is találkozott, hogy külföldieskedésem feltűnési viselkedésben szenved. Nem tesz semmit. A közélet terén való munkálkodásnál ne is számítson senki általános elismerésre. Nekem mindig bátoriságot ad ezen a terén való munkálkodásomhoz azon néhány kiváló egyházi férfiunk elismerése, a kik mindig bátorítottak a megkezdett ösvényen.

Azért véghetetlenül örvendek, ha ismertethetem itt külföldön szeretett hazám és egyházam viszonyait. Istenem! mennyire szükség van itt erre. Minő tájékozatlanság, járatatlanság uralkodik itt hazánk viszonyai felől. Schewen lelkész csak elbámult rajta, a midőn mondtam neki, hogy Magyarországon közel négy millió protestáns van. Ő azt hitte, hogy Magyarország teljesen katolikus ország s csak csekély számú protestáns lakik benne, sőt azt hitte, hogy a mi egyházi főhatóságunk a bécsi oberkonsistorium. Siepman a missióház házi atya, mikor találkoztam vele, így szólt: Igen örvendek, hogy látok itt Magyarországból újra egy lelkészt, a multkor is volt itt onnan egy lengyel lelkész. Felvilágosítottam aztán, hogy nálunk nem laknak lengyelek. Wolfer az ifjusági egyesületben felkért, hogy beszéljek Magyarországról, mert hallják hogy, sokat kellemetlenkednek ott a csehek. Ekkor tartottam a már jelzett ismertetést Magyarországról. Igen helyesen nyilatkozott erre vonatkozólag a „Bethanien“ diakónissa intézet lelkésze Anthes, a midőn vele beszéltem Magyarországról. Mi csak annyit tudunk Magyarországról, a mennyit önök írnak a mi lapjainkban. Ne vegye rossz néven, ha azt mondom, hogy egy kisebb népnek kell alkalmazkodni egy nagyobb néphez és nem megfordítva (Szó szerint: Ein kleineres Volk soll sich nach einem grösseren richten und nicht umgekehrt.) Önöknek külön füzetekben vagy

könyvekben kellene ismertetni egyházi viszonyaikat. Teljesen igaza van Anthes lelkésznek.

Március 8-án az ugynevezett *Adrents kapellébe* mentem, a mely a Grossfrankfurterstrassen, Berlin keleti részén fekszik. Ezt is a városi missió tartja fent. A házi atyát Sauer nem találtam otthon, hanem a felesége szívesen fogadott s elbeszélte, hogy minden vasárnap reggel 7 1/2 órakor a munkanélkülieknek istentiszteletet tartanak s aztán reggelit adnak nekik. El is nevezték azt a templomot „Schrippenkirche“-nek (Schrippen-Weissbrätchen-kalács.) Előző nap, vasárnap lévén, 400 embernek adtak reggelit. Mindenesetre szánalmas kép az, mondá Sauer asszony — a midőn annyi letört existenciát lát együtt az ember, megöszült alakokat, de egyszersmind fiatal embereket is, sőt még theologusokat. Ez utóbbi kijelentés felett, a midőn nem titkolhattam el csodálkozásomat, Sauer asszonyság úgy magyarázta meg a dolgot hogy a theologusok között többben könnyelműen elköltik pénzüket s gyakran reá szorulnak a jótékonyági intézetek segélyére. Majd megmutatta az intézet helyiségeit, az imaházat, a nagy termet; a tanácskozásra, a varró iskola céljaira szolgáló szobákat. A szegény leányokat ingyen tanítják itt varrásra, hogy az által is segítségökre legyenek. A midőn megkérdeztem Sauer asszonyságot hogy miképpen győzik ezt a sok munkát, azzal felelt: Egeszen könnyen, mert az idvezítő szolgálatában semmi munka sem nehéz. Majd nem sokára hazajövéen férje is, meghívtak, hogy másnap este 1/28-kor vegyek részt az alkoholelleses egyesület gyűlésén. Megígérttem nekik, hogy elmegyek. Március 9-én délelőtt az *evangelikus Jánosintézetet* (Johannesstift) látogattam meg. Bizony az meglehetősen messze van az én lakásomtól s egy óráig kell menni a villamos vonattal, míg az ember eléri. Egeszen Berlineen kívül a Plötzensee (egy tó) déli részén fekszik. Scheven lelkész az intézet vezetőjéhez Dr. Philipphez ajánló levelet adott, hogy az intézetet megnézhessem. A felügyelő lelkész szívesen fogadott s mindjárt mellém is adta Bröker theol. cand. urat, hogy körülvézzessen az intézetben. Az intézetet Wichern alapította 1858-an; van benne ugynevezett „Brüderanstalt“ azok részére, akik a belmissió terén akarnak segítségére lenni az egyháznak; nevelő intézet 180 gyermek számára (leányok és fiúk.) Pädagogium gymnasiumi oktatással, a mely az egyévi önkéntességre is jogosít. Van gazdasági, illetőleg kertészeti osztály is 25 olyan növendék részére, a kik már konfirmáltak. Van gyermekotthon 30 gyermeknek 2—6 évig s végül ugynevezett „Krippe“ (Jászol) 25 csecsemő számára. Bröker minden helyiséget megmutatott. Ugy a nagyobb mint a kisebb növendékek tanuló, háló, ebédlő termeit. Mindonütt oly meglepő a csinoság és a tisztaság. Oly kedves jelenet volt, a midőn a 2—6 éves gyermekek otthonába belepertem s éppen szembekötösdit játszottak, — a mint illedelmes köszöntéssel fogadtak, majd egyik másik, a mikor kérdeztem — meg-nondta a nevét. Valóságos kolónia ez a Johannesstift számos épülettel. Természen a nagyobb növendékek számára 3 fele osztályu ellátás van a fizettséghez képest. Az egész házesoportozatnak a közepén egy szép templom áll. Az intézetnek külön van szabója, kovácsa, lábbeli készítője. Ebben az intézetben a mint látjuk — különféle szakaszok vannak, de mind-egyiket összetartja az egyháziasság, a vallásosság. Maga Philipp, a mint Bröker lelkészjelölttől hallottam, kitűnő organisator s éppen ezért kapta az elmúlt évben

a berlini egyetemről a doktori diplomát. Nagy kár, hogy az egész intézetet áttelepítik Spandauba, mivel a területet Berlin városa 11 millió márkáért megvette. Ugyanis a Spree és a Havel folyót egy nagy csatornával akarják összekötni s itt lesz a nagy kikötő, az utolsó állomás. Az egész intézetből csak a templomot hagyják meg, a mely mint kikötő templom (Hafenkirche) fog szerepelni. Szintén lehangolva távoztam el ebből az intézetből, abban a gondolatban hogy ez a remek park ez a gyönyörű berendezés egy év múlva mind a pusztítás áldozata lesz.

Ezen nap estvéjén mentem el az *alkoholellesenes épület* 8¹/₂ órákor tartandó gyűlésre. Sauer a házi atya örömmel fogadott s míg gyülekeztek, megmutatta a szobát, a hol már 10—12 leány együtt volt s a házi atya feleségének a vezetése alatt voltak. Sokan gyűltek össze. Gyakran az apa feleségével és gyermekeivel jön el. Hiszen legtöbb családfőt a nő hoz el ebbe az egyesületbe, hogy midőn már a férj részegeskedése következtében minden elveszettnek látszott, utóljára kísérletet tegyen ebbe az egyesületbe való belépéssel. A míg ott Sauerrel beszélgettem, több nő örömmel jelentette a házi atyáknak, hogy sikerült a férjét elhozni és ha ez sikerül, a legtöbb esetben a megmentés is sikerül. Fel-tűnt nekem, hogy sok nő jelent meg a gyűlésen és a mikor ennek az okát kérdeztem, Sauer azt a felvilágosítást adta, hogy sok nő, a kinek a férje valahol részegeskedik a városban, — itt tölti az estét s az által sokat tanul gondolva, hogy egyszer mégis csak meg tudja, teríteni a férjét. Láttam egy fiatal leányt, a kinek a fél-arcá be volt kötve. A szerencsétlennek az atyja vágott részegen egy darab fát az arcába. Azóta minden este elfőn az egyesületbe s szemei könnyekkel teltek meg, a midőn a részegeskedés káros hatását fejtegették a szónokok. Alakok jönnek aztán ide össze, a kiktől az alkohol ördöge mindent elrabolt: vagyont, gyakran állást egészséget, becsületet. Ide jönnek: ez a menház, ez a menedékhely. Arcukról visszatükröződik az átkos szesz italok élvezete, bágyadt tekintetök a testnek és léleknek a törődöttséget árulja el. Csendesen magokba zárkozva ülnek ott a padokon, mintha a vádlottak padján ül-
nének, mert hiszen az itt elhangzó beszédek mind vádol-
ják őket rettenetesen, kérlelhetetlenül.

Éneklés vezette be az összejövetelt, melynek elhangzása után Schlegelmilch lelkész beszél I kor. 1, 18. alapján arról a témáról, hogy miképpen a mosónének szüksége van a szappanra (egyszerűen beszélt egyszerű emberek előtt) úgy nekünk keresztyéneknek szükségünk van Krisztus vérére, hogy tisztára mosattassunk, mert különben miként a megszelidített vad állatban alkalom adtán feleled a régi természet, úgy ez történhetik a jó utra tért emberrel is. A beszéd után ezen alkalomra készített igen szép dallamu éneket énekeltek még pedig diktálás után: Armer Trinker, verlasse heute deinen Sklavenstand (szegény ivó, hadd el ma rabszolga voltodat.) Így kezdődött ez éneknek minden versszaka. Most Schlegelmilch bemutatott az összegyűlteknél s kért, hogy beszéljek valamit Magyarországról. Természetesen ezeknek az egyszerű embereknek, nem beszélhettem Magyarországon politikai és felekezeti viszonyairól. Már maga a megszólítás gondot okozott: „Meine Damen und Herrn“ ez a megszólítás magas lett volna nekik, hiszen a társaság egyáltalában nem volt előkelő. Maradt tehát az egyszerű megszólítás: „Liebe Brüder und Schwestern.“

Beszéltem nekik hogy a midőn az oláh nép között egy kis községben (Réven) laktam minő átkos hatását láttam az alkohol tulságos élvezetének. Minő nyomorulttá tette a szesz az oláh népet, sőt fájdalom gyakran a közötté lakó magyarság jó részét is. Beszéltem arról, hogy az ördög nem a föld alatt, hanem itt a földön lakik s az az alkoholban van megtestesülve. Előadás után a gyűlés nevében Schlegelmilch lelkész köszönte meg a szíves részvételét, a mely annyival is inkább ritka, mivel egy távolról jövő lelkésztől származik. Most egyik fiatal leány szavalt egy költeményt, majd egy ember emelkedett fel s beszélt el, hogy az ivás mily nyomorulttá tette. Nap mint nap részegeskedett, üzlete tönkre ment, szegény feleségével gorbáskodott, családjával mit sem törődött, míg végre egy este ide jutott, a hol az Ideviztőről szóló igének oly hatása volt rá, hogy megtért eddigi átkos állapotából s ma már Isten segítségével ismét becsületes ember. Egy másik a következő történetet beszélt el: Három év óta vagyok csak ember. Az előtt nyomorult iszákos, istentelen ember voltam. Foglalkozásom kőmives. Jó munkás voltam ugyan, de részegeskedésem miatt utóljára sehol sem kaptam munkát. Családomat koldusbotra juttattam. Mikor már láttam, hogy nincs mit tennem, felakasztottam magamat, de a feleségem idejében észrevette, a kötelet levágta s így megmentett. De az ördög tovább üzte velem játékát. A Spreebe akartam magamat ölni s már ott állottam a part szelén, a midőn egy barátom visszatartott, elhozott ide ebbe az együletbe. Most hála Istennek nem vagyok többé rabszolga, hanem ember. — Ez elbeszélte történetek rendkívül hatással voltak a hallgatóságra. Ezen utóbbi ember mellett ott ült a felesége, egy a sok nyomoruság miatt összetöporodott nő, de az elbeszélés végére örömkönnnyek csillogtak szemében. Ének zárta be az összejövetelt. Most a gyűlést vezető lelkész felszólította a jelenlevőket, hogy a kik még nem iratkoztak be az egyesületbe, iratkozzanak be. A felvétel feltétele: Hat hónapi teljes visszatartóztatás mindenféle alkoholtól. A Blaukreuzvereinek vannak folyó iratai is: „Signale“ „Rettung“ „Bevarnung.“ „Der Herr mein Panier.“ Végül van az egyesületnek menedékhelye is a Berlinhez közel fekvő „Kreuztal“-ban, ahol néhány az ivás miatt teljesen tönkre ment embert szoktak felvenni.

(Folyt. köv.)

Veress István.

Válasz Andrassy Kálmán nyílt levelére.

Kedves barátom!

Olyan magas paripáról és lóhátról beszélsz velem, hogy szinte szégyenlek veled szóba állani. Különben is olyan egyszerű dolog az én dolgom, hogy nem érdemel valami sok beszédet. *Hasznára kívánok lenni embertársaimnak s azok közt első sorban hűveimnek és egyházam tagjainak.* Ugy a hogy te is teszed, a szövetkezeti eszme szolgálatával, írásaidal, közegyházi megbízatásaidal, a szorosabb értelemben vett lelkészi teendőkön felüli sok vergődéssel.

Ne legyen hát olyan nagy baj a te szemedben, ha az én lelkem sem tud bele törődni a dolgok menetébe és

mind egyházi mind társadalmi téren próbálja keresni a a boldogsághoz vezető utat talán szokatlan s mások által sokszor lekicsinyelt utakon is!?

Igaz, hogy könnyebb, kényelmesebb a széles ország uton való járás melyen, a nagy tömeg halad, mint a keskeny uton és szoros kapun; de hát nekünk papoknak, kiknek a mennybe vezető utat kell mutatnunk minden körülmények között: talán mégis csak ezen az uton kell járnunk mindegyikünknek, legyen az közöttünk, bár egyszerű falusi pap is mint én vagyok vagy a szinodium s a nagy tanács tagja, mint te vagy.

Hogy aztan melyikünk találja el ezen a keskeny uton való járást, a legjobban hogy mind magát meg tartsa, mind azokat, kiket Isten reá bízott: azt meg itélni sem te, sem én nem vagyunk hivatott.

Azzal a szabadsággal, amelylyel én mint kálvinista pap bírok, vizsgálhatom még az Isten mélységeit is, s azzal a szeretettel, mely szivemben és lelkemben az én Jézusom iránt él, keblemre ölelhetem az egész világot, összeköthetem a földet a mennyyel, az embert az Istennel. És te mégis édes Kálmán bevádolsz a magas konventnek, hogy a te testvéred O. R. Leista s pláne még azon felül a M. K. B. Szövetség ügyvezetője is, s tőle több nem várható! Hát mit tartozik ez édes Istenem az adó csökkentésigényelvény elfogulatlan bírálatához. Ha szeretet és jó akarat vezérelt, ilyet nem viszek bele a jegyzőkönyvbe, melynek én csak törtenetesen jutottam tudomására.

De hát neked ugy látszik, épen ezen szereplésem ellen volt és van kifogásod, mint válaszdobban is világosan meglátszik; mert hiszen a más kérvénye is rendetlen volt, mint irod, de ez még nem lett volna nagy baj.

Ha már kifogásod volt édes Kálmán az én közszereplésem ellen: miért nem tetted ezt nyíltan, ott a hol helye lett volna, a mikor a M. K. Bevásárló szövetség ügye meg beszéltetett s előkészítetett: az O. R. L. E. közgyűlése elé.

Igy mint nyílt ellenzék, talán még használtál volna az ügynek; de látod az idő után: megrovogatásoddal és méginkább a tüntető lenézéssel, mely válaszdobból kiérzik, csak kedvetlenséget és keserűséget okoztál sokunknak.

Értem, kedves barátom, értem, hogy te szívből hálát adsz Istennek, hogy nem vagy olyan mint én, a szegény publikánus. Hát nem is vagy, de a szövetkezeti ügyének, horderejének megítélésére most tévedsz, és tévedsz arra nézve is, hogy ez nem volna lelkészhez illő munka.

Nem áll meg azon állításod, hogy a K. B. Sz. ügyéből senkinek semminemű haszna nincs és nem is lehet.

Látod Charles Gide párizsi jogtanár is világhírvé vált munkájában a fogyasztók egyesülésétől várja a társadalom békéjét és boldogságát. Teljesen igaza van. Én is attól várom, minden erővel közre munkálok, hogy magyar társadalmunkban Isten segédelmével s lelkész társaim támogatásával utat törjek a fogyasztók egyesítésének.

Már nem magam vagyok, édes Kálmán. Vagyunk már sokan, a kik nem mosolyogják meg s nem igyekeznek kigunyolni a közös bevásárló szövetség eszméjét. Most is lásd, Miskolc város intelligens társadalmából 22C tag iratott be, a kikben mégis csak van némi belátás, mert hiszen közöttük, 14 tudori címmel

is bir, ha már te a sonkádi paróchiát annyira lebecsüld is.

Ebben az ügyben az O. R. L. E. áll mellettem. És ez nekem meg sokszorozza erőmet, megacélozza izmainat s minden kicsinységem mellett is hiszem az én Istenemet, meg áld, megsegít engemet, hogy azt a Zászlót melyet az O. R. L. E. kezembe adott diadalmasan lobogtassam édes magyar hazánk s közegyházunk javára.

Nem kérünk mi senkitől semmit, csak jó akaratot, testvéri, kartársi szeretetet. Saját érdekei helyes megfontolása s a közügy szeretete mindenkitől parancsolólag azt követeli hogy zászlónk alá szegődjön.

Az idáig jelentkezett kereskedők és iparosok közül, csak egyet említek fel, a ki az ország legelső és legnagyobb iparos, ki mint asztalos inas saját szorgalma és kitartarsa által emelkedett fel: Thék Endrét, ki mint Bpesti nagygyáros nem tartotta kicsinyes dolognak szerződésünket alá írni, s abban 20 százalékot biztosítani. az eladott zongorák árából szövetségünknek és tagjainknak.

Meg járod édes Kálmán, ha rövidesen kisül, hogy bizony nagy haszna volna abból az egész társadalomnak, ha a fogyasztók egymással társakozva megalapítanák a fogyasztók uralmát. Akkor azt hiszem bevallod tévedésedet, mert hiszem nem vagy te római pápa s igazat adsz nekünk, az O. R. L. E. tagjainak, kik testvéri szeretettel egymás segítségével s közös anyagi és szellemi munkánkkal igyekszünk előbbre vinni egyházunk és hazánk ügyét.

Hogy mi a te elved és gyakorlatod az életben, én nem kutatom s el is hiszem hogy te igaz hűséggel igyekszel betölteni lelkészi köteleid minden hűség és dicsvágy nélkül; de hát neked van-e igazán jogod és okod rólam ennek ellenkezőjét állítani, mert biába általánosítasz a levél mégis csak nekem szól.

Hogy én lelkesülök a közös bevásárló szövetség eszméje iránt: hát én hű és dicsvágyó vagyok? Nem édes Kálmán. Ez távol áll én tőlem. A szükség és lelki kényszer által az Isteni gondviselés vezérelt reá hogy már 25 évvel ezelőtt a szövetkezésben láttam az emberi társadalom megváltását. Harminc évi lelkészkedésem alatt azt hiszem arra sem adtam okot, hogy akár lelkész társaim meg botránkozzanak bennem, akár gyülekezetem életében viselkedésemmel panaszra adtam volna okot.

Egyszerű ember vagyok, a ki vizet prédikálok és vizet is iszom. Embertársaimat és hiveimet szeretem és boldogulásukkal, jobblétükkel hivatalom sok gondjai közt is sokszor törődöm.

Mindamellet is mélyen érzem, hogy csak haszontalan szolga vagyok, mert csak azt cselekszem, amivel tartozom s a mit lelkem parancsol. De hiszen így jársz el te is, aki engemet megítélsz. Békesség azért veled.

Sonkád, 1909 ápril 5.

Kocsis József.

IRODALOM.

A zsidó irodalom története. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat (I. M. J. T.) által jutalmazott pályamű. Irta: *Dr. Kecskeméti Armin* makói rabbi. Első kötet 334 lap, 1908. Ara: 5 kor.

Ne lepje meg a t. olvasót, hogy egy zsidó rabbi munkájának ismertetését olvassa e lap hasábjain. A zsidó irodalomnak ószövetségutáni történetének s ennek ismerete nemcsak hogy ajánlatos, hanem egyenesen szükségyszerű egy általános keresztyéni, mint közelebbről protestans szempontból. Tudvalevő dolog, hogy az ószövetség legfiatalabb darabja, az Eszter könyve is (korántsem Malakiás, mert ennek kora a Kr. e. V-ik század) Kr. előtt 130 tájára esik, amely időből a zsidó vallásos megnyilatkozás nem szünetelt. Sőt . . . Éppen a Jézus megjelenéséig lefolyó majdnem másfélszázad az az idő, melyben teljesen kifejeződik az a zsidó hittan, respektive kristológia es eskatologia, melynek előrevetített képeit már az ószövetség fogságutáni darabjaiban is világosan felismerhetjük és a melynek hatása alatt s természetesen képen megszületett az új szövetségben a Pál és János apostolok kristológiája s eskatológiája. Ez az idő az apokrif és pszeüdepigrafirodalom kora. Ennek ismerete nélkül az új szövetséget egyszerűen nem érthetjük meg. A sajnálatos tény épen az, hogy ez irodalom ismertetését theol. akademiákon mostohán mellőzik, holott a Jézus korabeli zsidóságnak egyenesen az itt kifejezett szellem lüktetett vérkeringésében.

És újra reformátoraink, hogy az ószövetség eredeti (hagyománytól lehetőleg megtisztított) szövegéhez viszszaterhettek, ennek a zsidó karaizmus volt az elősegítője, míg viszont a szöveg megértésében a rabbik kifejlesztett nyelvrendszer s írásmagyarázata vezette őket.

Igen, a *Kecskeméti* makói rabbi könyve úgy tárgyalt mint kidolgozását tekintve hazai szakirodalmunkban e téren nemcsak sorrendileg, hanem tudományos becsét illetőleg is első és első rangú. Ez a kötet a Kr. e. 300-tól Kr. u. 1200-ig terjedő kort öleli fel. A mellett, hogy mindent részletesen s klasszikus előadásban ismertet, legfőbb becsét a könyvnek felfogási módja adja meg. Szerzője zsidó-rabbi létére a Kuenen-Wellhausen történetkritikai iskola szellemében dolgozott. Faji és vallási jellege nem gátolja abban, hogy az igazság érdekében ennek a theol. iskolának elért eredményeit tegye magáévá. Azaz, hogy ez nem is subjektív felfogás. E mű a magyar zsidó irodalmi társaság pályadíjjal koszoruzott kiadványa. Intő példa ez nekünk keresztyéneknek. A mikor a zsidóság ott tart már, hogy elismeri jelenlegi vallásának történeti uton való evolucionális fejlődését, makacs hiabavalóság nekünk keresztyéneknek tullicitálni őket az orthodoxia belénk nevelt előítéleteivel.

De lássuk a munkát.

A már jelzett 15 század (Kr. e. 300-Kr. u. 1200) irodalmát három fő részre osztja a szerző. Kr. e. 300-Kr. u. 500-ig a hagyományos irodalom kialakulását, Kr. u. 500-1040-ig a tudományos szellem ébredésének korát s végül 1040-1204-ig a zsidó szellemi élet egyetemességét ismerteti. Mindegyik fő rész több fejezetre oszlik.

Bennünket legjobban az első fő rész érdekelhet. Az ószövetségi apokrifak és pszeüdepigrafiatokkal kapcsolatban itt ismerkedünk meg a zsidóság sanyaru

helyzetéből folyó messiatikus és eskatologikus ábrándokkal, melyekkel e nép megfestette a maga jövőjének álmoképét. Ha ezt a kort s irodalmának szellemét látjuk, bizony akkor tapasztaljuk, hogy az ószövetségnek a prófétai iratokban olvasható messiatikus jóslatai ennek az időnek szülöttei. S aztán a híres logosz elmélet. A *Salamon bölcsessége* c. pszeüdepigrafi irat és *Philó* kapcsán tisztán látjuk e görög eredetű bölcsészeti tant, melynek nyoma különben már az ószövetség Péld. 1-9 (különösen 8) fejezetében is ott található. Az Aristeas fele levél a LXX. fordítás, Flavius József tüzetes ismertetése és kritikája után e rész adja a speciális zsidó hagyományos theologia kialakulását. A thóra fejtegetése, a zsidó írástudók (köztük Hillsl s ennek tanítványa (Gamaliel a Pál ap. mestere!) révén mint alakul s mint támad nyomában a hagyományos törvénytan (*kaláchá*) s miképen fogja az újabb hagyományt egységes rendszerbe a *Misna* és újra mint fejtik ezt tovább az amórák (előadók) a *gemarában* s végre a több századon keresztül át fejlődő hagyomány és a magyarázatokhoz fűzött újabb meg újabb magyarázat a körülöttük forgó tudós vitákkal együtt mint foglaltatott össze a *talmudban*. De ennek a kifejlődött törvényrendszernek bevezetésénél épen abból indul ki a szerző, hogy már az ószövetségben sem egy momentán előállott egységes törvénnyel van dolgunk, hanem a thóra összealkotása esdrási művelet a babyloni fogság után. — S viszont az ószövetségi történelemnek célja nem a mult eseményeinek hü előadása, hanem ennek a multnak a nemzeti sovíniszta önérzetet duzzasztó célzatos és kiszínezett magyarázása (v. ö. Krónikák könyve,) melynek már csak folytatása a későbbi *haggáa* és *midrás*-irodalom.

Az ókori zsidó tudományosság melegágya Palesztina, majd Alexandria és Babilonia volt. A népvándorlások kora azonban itt is változást idéz elő. A zsidóság kizsorul ősi fészkeből arab befolyás alá kerül s tudományosságával székhelyét nyugateurópába, főként Spanyolországba teszi át. Az üldözések ellenében itt érzik legnagyobb biztonságban magukat a rabbik. Alkotnak is soleat. A zsidó-irodalomnak itteni sora fejlődésével az u. n. *gáán i* (fenség, dicsőség) korról ismertet meg szerző műve második fő részében. Ennek a kornak a mellett, hogy benne tovább bővül és alakul a midrás és talmudi irodalom s hogy megszületik a liturgikus költészet (*pijju* a görög poietész,) legfőbb jelentősége abban áll, hogy a zsidóság a tudomány fejlődésében új utra lép. Belátják, hogy a buján növekedő hagyományok, a magyarázatok magyarázatainak való rágódás mellett a tulajdonképeni mag az ószövetségi szövegnek eredeti tartalma egészen feledésbe megy. Visszahatás ez az elharapózott talmud imádás ellen. A hagyományos magyarázatok és viták ellenében magához az ószövetséghez kell fordulni. Ennek a felfogásnak hívei a *karaiták*, vagy mint akkor nevezték, a zsidóság eretnekei (b. ná mikrá.) Az irányzat megalapítója *Anán* Kr. u. 700-ban. E mozgalom jelentősége óriási. Bár sokan támadnak ellene és a koraiták szélsőségét a híres *gáon*: *Ezádja* b. József visszaveri, mégis közkinccsés lesz az az alap gondolata, hogy komoly és alapos tudományosság kritikai alapon épülhet. Ez a felfogás teremti meg az európai zsidó tudományt; ennek két legfontosabságát a nyelvbuvárlást és a szövegkritikát. — A harmadik fő részben az az irodalomtörténet fő tárgya. A héber nyelvnek mai rendszerét tulajdonképen a X-XIII-ik szá-

zad hires rabbiái állapították meg. Egyes előzmények után Abulvalid az első rendszerező, majd a hires Abr. b. Ezre és a Kimchiek. A nyelvbuvárlásnak ilyen fellendülése a karaiták érdeme. Helyes magyarázat szigorúan megállapított szöveg nélkül lehetetlen, ez pedig csak a nyelv mélységes vizsgálata mellett lehetséges. Az ószövetség maszóretikus szövegét a hangjelzéssel együtt ennek az elvnek köszönhetjük. — Tudományosan megállapított szövegből folyik a tudományos írásmagyarázat. Ennek művelői közül kiemeljük a fezi születésű R. Izsákot (Rif.) ki a talmudot megtisztította a hagyománytól s disputaktól. Mint szálfá emelkedik ki társai közül R. Salamon b. Izsák. (Rási) ki a hagyományt a kritikával párosította. Luthernek az ószövetségre vonatkozó felfogásában Rási nagy szerepet játszott. Őt „qui inter doctores hebraeos locutus et rationabilius erat“ tanyulmányozta Lyra Miklós s ennek kommentárját viszont Luther. — Végre a keresztyén scholasztikára ható Gabiról, majd a zsidó ortodoxia költői egyénisége Juda Halévi s aztán a nagy exegeta vallásbölcész és orvostudós Majmoni Mózes, „a középkori zsidó irodalom legragyonabb alakja, legmélyebb és legrendszeresebb gondolkozója“ a szpirituális feltámasztás vallója zárja a mű első kötetét. — Közbe igen érdekes még az európai zsidó tudományosság különböző spanyol, francia, német, olasz, angol irányának és képviselőinek ismertetése, valamint a zsidó vallásbölcészlet fejlődése.

Dr. Kecskeméti nem csak enciklopédikus ismertetését nyújtja az egyes koroknak és irányzatoknak, hanem azoknak még kisebb képviselőit is felvonultatja szemünk előtt. De viszont nem csupán életrajzokat ad, hanem az egyénnel együtt megismerjük munkáit is. Az által pedig, hogy a vonatkozó irodalmi termékeket érdemük szerint és mélyrehatólag méltatja, boncolja, nevezetes részeiben idézi is, munkája egész rendszeres és pragmatikus irodalomtörténet. A maga nemében méltó párja a Beóthy iskolai magyar irodalomtörténetének; sőt annyiban ennek felette is áll, hogy idézett prózai és költői darabja nem függelékül, hanem a vonatkozó hely szerves, belőle folyó darabjává vannak feldolgozva. Ezáltal olvasása szórakoztatóbb és lebilincselőbb. — Megismerése tartalmánál fogva világirodalomtörténeti szempontból is rendkívül becses, a mennyiben pedig több tekintetben bennünket ker. theologusokat nélkülözhetetlen kérdések megismertetéséről szól és mivel e téren nyelvünkön ezideig páratlanul álló mű: — az olvasó becses figyelmére különös mértékben rászolgál és méltó.

Hajdu Péter.

— **Nyári ujság.** A Téli Ujsághoz hasonló fizetési feltételek mellett 1909 márc. 20-tól nov. 20-ig terjedő időben *Nyári Ujság* címen kiadott 13 számot a K. L. lapból. Kérem a nt. Lelkész és tek. Tanító urakat velem közlésére, hogy hány mutatványszómot küldjek az első számból. Teljes tisztelettel Szalay József, nbeckerekki ref. lelkész.

Theologiai, bölcsészeti és egyháztársadalmi irányú cikkek repertoriuma a református egyházi folyóiratokból és a M. Prot. Irod. Társági kiadványaiból 1908-ig bezárólag.
Feldolgozott folyóiratok: Protestáns Szemle, M.

Prot. Egyháztörténeti Adattár. Prot. Egyházi és Iskolai Lap, Tudományos Szemle, Figyelő, Figyelmező, Debreceni Protestáns Lap, Evangéliumi Prot. Lap, Sárospataki Lapok, Sárospataki Füzetek, Sárospataki Református Lapok, Erdélyi Protestáns Közlöny, Erdélyi Protestáns Lapok, Református Szemle, Dunántuli Protestáns Lap.

A jelzett folyóiratokban közölt cikkeket következő 4 csoportban dolgoztam fel: I Theologia, bölcsészlet, egyháztársadalom. II Egyháztörténelem. III Tanügy pædagogia. IV Külföldi egyházi élet. Itt csak az I csoportot közlöm, a többi csoport más folyóiratokban jelenik meg.

Adorján F. Gerhardt Pál s az evangélikus egyházi költészet. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1897: 469 l. stb.):

Agoston Sándor: A szabadság régi és új elméleteiről (Pr. Egyh. és Isk. L. 1906: 264 l. stb.)

Agoston S. A theologiai tudomány és a szózék. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1906: 371 l. stb.)

Agoston S. Swedenborg min filozofus. (Prot. Szemle 1906: 398 l.)

Almási Sámuel: Belmissió. (Erd. Pr. Közl. 1874: 211 l. stb.)

Andrássy Kálmán: A lelki átöröklés köréből. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1897: 420 l. stb.)

Andrássy K. A templom, mint Isten háza és a mennyeország kapuja. (Debr. Pr. L. 1908. 2 l.)

Andrássy K. A mi igehirdetésünk. (Debr. Pr. L. 1906: 214 l.)

Andrássy K. A szövetkezeti munka eredménye a mi egyházi életünkben. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1898: 151 l.)

Andrássy K. Lelkeszképzés és a dogmák jelentősége. (Sárospat. L. 1896: 959 l.)

Andrássy K. Liturgiánk hamupipőkéje. (Sárospat. L. 1905. 249 l.)

Antal Gábor: Csak a Krisztus zászlója alatt. (Pr. Szemle 1908: 506 l.)

Antal Géza dr.: Anzelmus és az ontológiai bizonyíték. (Dunántuli Pr. L. 1890. 329 l.)

Antal G. A belmissió és az egyházi sajtó. (Dunántuli Pr. L. 1897: 296 l.)

Antal G. Az esz vallása. (Dunántuli Pr. L. 1899. 768 l.)

Antal G. A vallásbölcészlet főbb problémái. (Pr. Szemle 1899: 254 l. stb.)

Antal G. Az evangéliumok történeti hitelessége. (Pr. Szemle 1901: 25 l.)

Antal G. Eszthetikai vallás. (Pr. egyh. és Isk. L. 1895: 663 l.)

Antal G. A vallásbölcészlet mint önálló tudomány. (Dunántuli Pr. L. 1892: 252. l. stb.)

Antal G. Strauss Dávid Frigyes (Pr. Szemle 1908: 25 l.)

Antal G. A magyar prot. egyház külföldi érintkezései. (Pr. Szemle 1908: 65 l.)

Antalfi János: A templomi éneklésről. (Sárospat. Füz. I 453 l.)

Antalfi János: Református énekszerzők. (Sárospat. Füz. I 660 l. stb.)

Ifj. Antalffy László dr. Katholicizmus és protestantizmus a kulturtörténelem világánál. Sárospat. L. 1900. 480 l. stb.)

Az Antikrisztusról. (Debr. Pr. L. 1905. 146 l.)

Baczó Lajos: Vélemény erdélyi énekes könyvünk módosításához. (Erd. Pr. L. 1906: 15 l.)

IRODALOM.

A zsidó irodalom története. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat (I. M. J. T.) által jutalmazott pályamű. Irta: Dr. Keeskeméti Armin makói rabbi. Első kötet 334 lap, 1908. Ara: 5 kor.

Ne lepje meg a t. olvasót, hogy egy zsidó rabbi munkájának ismertetését olvassa e lap hasábjain. A zsidó irodalomnak őszövegszótani történetének s ennek ismerete nemcsak hogy ajánlatos, hanem egyenesen szükségszerű úgy általános keresztényi, mint közelebből protestáns szempontból. Tudvalevő dolog, hogy az őszövegszót legfiatalabb darabja, az Eszter könyve is (korántsem Malakiás, mert ennek kora a Kr. e. V-ik század) Kr. előtt 130 tájára esik, amely időből a zsidó vallásos megnyilatkozás nem szünetelt. Sőt . . . Eppen a Jézus megjelenéséig lefolyó majdnem másfélszázad az az idő, melyben teljesen kifejező az a zsidó hittan, respektive kristológia es eskatológia, melynek előrevetített képeit már az őszövegszót darabjaiban is világosan felismerhetjük és a melynek hatása alatt s természetesen megszületett az új szövegszótban a Pál és János apostolok kristológiája s eskatológiája. Ez az idő az apokrif es pszeüdepigrafirodalom kora. Ennek ismerete nélkül az újszövegszót egyszerűen nem érthetjük meg. A sajnálatos tény épen az, hogy ez irodalom ismertetését theol. akademiánkon mostohán mellőzik, holott a Jézus korabeli zsidóságnak egyenesen az itt kifejezett szellem lüktetett vérkeringésében.

Es újra reformátoraink, hogy az őszövegszót eredeti (hagyománytól lehetőleg megtisztított) szövegehez viszszaterhettek, ennek a zsidó karaizmus volt az elősegítője, míg viszont a szöveg megértésében a rabbik kifejtett nyelvszisztere s írásmagyarázata vezette őket.

Igen, a Keeskeméti makói rabbi könyve úgy tárgyat mint kidolgozását tekintve hazai szakirodalmunkban e téren nemcsak sorrendileg, hanem tudományos becsét illetőleg is első es első rangu. Ez a kötet a Kr. e. 300-tól Kr. u. 1200-ig terjedő kort öleli fel. A mellett, hogy mindent részletesen s klasszikus előadásban ismertet, legfőbb becsét a könyvnek felfogási módja adja meg. Szerzője zsidó-rabbi létére a Kuenen-Wellhausen történetkritikai iskola szellemében dolgozott. Faji es vallási jellege nem gátolja abban, hogy az igazság érdekében ennek a theol. iskolának elért eredményeit tegye magáévá. Azaz, hogy ez nem is subjektív felfogás. E mű a magyar zsidó irodalmi társaság pályadíjjal koszorúzott kiadványa. Intő példa ez nekünk keresztényeknek. A mikor a zsidóság ott tart már, hogy elismeri jelenlegi vallásának történeti uton való evolucionális fejlődését, makacs hiábavalóság nekünk keresztényeknek tullicitálni őket az orthodoxia belénk nevelt előítéleteivel.

De lássuk a munkát.

A mar jelzett 15 század (Kr. e. 300-Kr. u. 1200) irodalmát három főrésze oszítja a szerző. Kr. e. 300-Kr. u. 500-ig a hagyományos irodalom kialakulását, Kr. u. 500-1040-ig a tudományos szellem ébredésének korát s végül 1040-1204-ig a zsidó szellemi élet egyetemességét ismerteti. Mindegyik főrész több fejezetre oszlik.

Bennünket legjobban az első főrész érdekelhet. Az őszövegszót apokrifak es pszeüdepigrafiatokkal kapcsolatban itt ismerkedünk meg a zsidóság sanyaru

helyzetéből folyó messiatikus es eskatologikus ábrándokkal, melyekkel e nép megfestette a maga jövőjének álomképét. Ha ezt a kort s irodalmának szellemét látjuk, bizony akkor tapasztaljuk, hogy az őszövegszót a prófétai iratokban olvasható messiatikus jóslatai ennek az időnek szülöttei. S aztán a híres logosz elmélet. A *Salamon bölcsessége* c. pszeüdepigrafi irat es *Philó* kapcsán tisztán látjuk e görög eredetű bölcsészeti tant, melynek nyoma különben már az őszövegszót Péld. 1-9 (különösen 8) fejezetében is ott található. Az Aristeas fele levél a LXX. fordítás, Flavius József tüzetes ismertetése es kritikája után e rész adja a speciális zsidó hagyományos theologia kialakulását. A thóra fejtetése, a zsidó írástudók (köztük Hillsl s ennek tanítványa (Gamaliel a Pál ap. mestere!) révén mint alakul s mint támad nyomában a hagyományos törvénytan (*kaláchá*) s miképen fogja az újabb hagyományt egységes rendszerbe a *Misna* es újra mint fejtik ezt tovább az amórák (előadók) a *gemarában* s végre a több századon keresztül át fejlődő hagyomány es a magyarázatokhoz fűzött újabb meg újabb magyarázat a körülöttük forgó tudós vitákkal együtt mint foglaltatott össze a *talmudban*. De ennek a kifejlődött törvényrendszernek bevezetésénél épen abból indul ki a szerző, hogy már az őszövegszótban sem egy momentán előállott egységes törvényvel van dolgunk, hanem a thóra összealkotása esdrási művelet a babyloni fogság után. — S viszont az őszövegszót történelemnek célja nem a mult eseményeinek hü előadása, hanem ennek a multnak a nemzeti sovínizta önérzetet duzzasztó célzatos es kiszínezett magyarázása (v. ö. Krónikák könyve,) melynek már csak folytatása a későbbi *haggáa* es *midrás*-irodalom.

Az ókori zsidó tudományosság melegágya Palesztina, majd Alexandria es Babylonia volt. A népvándorlások kora azonban itt is változást idéz elő. A zsidóság kiszorul ősi fészkeből arab befolyás alá kerül s tudományosságával székhelyét nyugateurópába, főként Spanyolországba teszi át. Az üldözések ellenében itt érzik legnagyobb biztosságban magukat a rabbik. Alkotnak is soleat. A zsidó-irodalomnak itteni sora fejlődésével az u. n. *gáán i* (fenség, dicsőség) korról ismertet meg szerző műve második főrészében. Ennek a kornak a mellett, hogy benne tovább bővül es alakul a midrás es talmudi irodalom s hogy megszületik a liturgikus költészet (*pijju* a görög *poietész.*) legfőbb jelentősége abban áll, hogy a zsidóság a tudomány fejlesztésében új utra lép. Belátják, hogy a buján növekedő hagyományok, a magyarázatok magyarázatain való rágódás mellett a tulajdonképeni mag az őszövegszót szövegnek eredeti tartalma egészen feledésbe megy. Visszahatás ez az elharapózott talmud imádás ellen. A hagyományos magyarázatok es viták ellenében magához az őszövegszót kell fordulni. Ennek a felfogásnak hívei a *karaiták*, vagy mint akkor nevezték, a zsidóság eretnekei (b. ná mikrá.) Az irányzat megalapítója *Anán* Kr. u. 700-ban. E mozgalom jelentősége óriási. Bár sokan támadnak ellene es a koraiták szélsőségét a híres *gáón*: Ez adja b. József visszaveri, mégis közkincesé lesz az az alapgondolata, hogy komoly es alapos tudományosság kritikai alapon épülhet. Ez a felfogás teremti meg az európai zsidó tudományt; ennek két legfontosabbát a nyelvbuvárlást es a szövegkritikát. — A harmadik főrészben az az irodalomtörténet fő tárgya. A héber nyelvnek mai rendszerét tulajdonképen a X-XIII-ik szá-

zad híres rabbiak állapították meg. Egyes előzmények után Abulvalid az első rendszerező, majd a híres Abr. b. Ezre és a Kimchiek. A nyelvbuvárlásnak ilyen fellendülése a karaiták érdeme. Helyes magyarázat szigorúan megállapított szöveg nélkül lehetetlen, ez pedig csak a nyelv mélységes vizsgálata mellett lehetséges. Az ószövetség maszoretikus szövegét a hangjelzéssel együtt ennek az elvnek köszönhetjük. — Tudományosan megállapított szövegből folyik a tudományos írásmagyarázat. Ennek művelői közül kiemeljük a fezi születésű R. Izsákot (Rif.) ki a talmudot megtisztította a hagyománytól s disputáktól. Mint szálfá emelkedik ki társai közül R. Salamon b. Izsák. (Rási) ki a hagyományt a kritikával párosította. Luthernek az ószövetségre vonatkozó felfogásában Rási nagy szerepet játszott. Őt „qui inter doctores hebraeos locutus et rati-onabilis erat“ tanulmányozta Lyra Miklós s ennek kommentárját viszont Luther. — Végre a keresztyén scholasztikára ható Gabiról, majd a zsidó ortodoxia költői egyénisége Juda Halévi s aztán a nagy exegeta vallásbölcész és orvostudós Majmoni Mózes, „a közép-kori zsidó irodalom legragyogóbb alakja, legmélyebb és legrendszerezesebb gondolkozója“ a szpirituális feltámasztás vallója zárja a mű első kötetét. — Közbe igen érdekes még az európai zsidó tudományosság különböző spanyol, francia, német, olasz, angol irányának és képviselőinek ismertetése, valamint a zsidó vallásbölcészlet fejlődése.

Dr. Kecskeméti nem csak enciklopédikus ismertetését nyújtja az egyes koroknak és irányzatoknak, hanem azoknak még kisebb képviselőit is felvonultatja szemünk előtt. De viszont nem csupán életrajzokat ad, hanem az egyénnel együtt megismerjük munkáit is. Az által pedig, hogy a vonatkozó irodalmi termékeket érdemük szerint és mélyrehatólag méltatja, boncolja, nevezetes részeiben idézi is, munkája egész rendszeres és pragmatikus irodalomtörténet. A maga nemében méltó párja a Beöthy iskolai magyar irodalomtörténetnek; sőt annyiban ennek felette is áll, hogy idézett prózai és költői darabja nem függetlenül, hanem a vonatkozó hely szerves, belőle folyó darabjává vannak feldolgozva. Ezáltal olvasása szórakoztatóbb és lebilincselőbb. — Megismerése tartalmánál fogva világirodalomtörténeti szempontból is rendkívül becses, a mennyiben pedig több tekintetben bennünket ker. theologusokat nélkülözhetetlen kérdések megismertetéséről szól és mivel e téren nyelvünkön ezideig páratlanul álló mű: — az olvasó becses figyelmére különös mértékben rászolgál és méltó.

Hajdu Péter.

— **Nyári ujság.** A Téli Ujsághoz hasonló fizetési feltételek mellett 1909 márc. 20-tól nov. 20-ig terjedő időben *Nyári Ujság* címen kiadott 13 számot a K. L. lapból. Kérem a nt. Lelkész és tek. Tanító urakat velem közlésére, hogy hány mutatványszámot küldjek az első számból. Teljes tisztelettel Szalay József, nbeeskereki ref. lelkész.

— **Theologiai, bölcsészeti és egyháztársadalmi irányú cikkek repertoriuma a református egyházi folyóiratokból és a M. Prot. Irod. Társági kiadványaiból 1908-ig bezárólag.**

Feldolgozott folyóiratok: Protestáns Szemle, M.

Prot. Egyháztörténeti Adattár. Prot. Egyházi és Iskolai Lap, Tudományos Szemle, Figyelő, Figyelmező, Debreceni Protestáns Lap, Evangéliumi Prot. Lap, Sárospataki Lapok, Sárospataki Füzetek, Sárospataki Református Lapok, Erdélyi Protestáns Közlöny, Erdélyi Protestáns Lapok, Református Szemle, Dunántuli Protestáns Lap.

A jelzett folyóiratokban közölt cikkeket következő 4 csoportban dolgoztam fel: I Theologia, bölcsészlet, egyháztársadalom. II Egyháztörténelem. III Tanügy pedagógia. IV Külföldi egyházi élet. Itt csak az I csoportot közlöm, a többi csoport más folyóiratokban jelenik meg.

Adorján F. Gerhardt Pál s az evangélikus egyházi költészet. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1897: 469 l. stb.):

Ágoston Sándor: A szabadság régi és új elméleteiről (Pr. Egyh. és Isk. L. 1906: 264 l. stb.)

Ágoston S. A theologiai tudomány és a szószék. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1906: 371 l. stb.)

Ágoston S. Swedenborg min filozofus. (Prot. Szemle 1906: 398 l.)

Almási Sámuel: Belmissió. (Erd. Pr. Közl. 1874: 211 l. stb.)

Andrássy Kálmán: A lelki átöröklés köréből. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1897: 420 l. stb.)

Andrássy K. A templom, mint Isten háza és a mennyeország kapuja. (Debr. Pr. L. 1908. 2 l.)

Andrássy K. A mi igehirdetésünk. (Debr. Pr. L. 1906: 214 l.)

Andrássy K. A szövetkezeti munka eredménye a mi egyházi életünkben. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1898: 151 l.)

Andrássy K. Lelkészképzés és a dogmák jelentősége. (Sárospat. L. 1896: 959 l.)

Andrássy K. Liturgiánk hamupipőkeje. (Sárospat. L. 1905. 249 l.)

Antal Gábor: Csak a Krisztus zászlója alatt. (Pr. Szemle 1908: 506 l.)

Antal Géza dr.: Anzelmus és az ontológiai bizonyíték. (Dunántuli Pr. L. 1890. 329 l.)

Antal G. A belmissió és az egyházi sajtó. (Dunántuli Pr. L. 1897: 296 l.)

Antal G. Az esz vallása. (Dunántuli Pr. L. 1899. 768 l.)

Antal G. A vallásbölcészlet főbb problémái. (Pr. Szemle 1899: 254 l. stb.)

Antal G. Az evangéliumok történeti hitelessége. (Pr. Szemle 1901: 25 l.)

Antal G. Eszthetikai vallás. (Pr. egyh. és Isk. L. 1895: 663 l.)

Antal G. A vallásbölcészlet mint önálló tudomány. (Dunántuli Pr. L. 1892: 252. l. stb.)

Antal G. Strauss Dávid Frigyes (Pr. Szemle 1908: 25 l.)

Antal G. A magyar prot. egyház külföldi érintkezései. (Pr. Szemle 1908: 65 l.)

Antalfi János: A templomi éneklésről. (Sárospat. Füz. I 453 l.)

Antalfi János: Református énekszerzők. (Sárospat. Füz. I 660 l. stb.)

Ifj. Antalffy László dr. Katholicizmus és protestantizmus a kulturtörténelem világánál. Sárospat. L. 1900. 480 l. stb.)

Az Antikrisztusról. (Debr. Pr. L. 1905. 146 l.)

Baczó Lajos: Vélemény erdélyi énekes könyvünk módosításához. (Erd. Pr. L. 1906: 15 l.)

Baconi Lajos dr.: Nemzeti eszme és protestantizmus. (Debr. Pr. L. 1896. 429 l.)

Baksay László: Feltételes halhatatlanság. Pr. Egyh. és Isk. L. 1887. 874 stb. l.)

Baksay L. A katedrai ékesszólás. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1888. 1217 l. stb.)

Baksay L. Vallás, theologia, költészet. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1891. 862 l. stb.)

Ballagi Aladár dr.: Régi magyar vallásos énekek. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1877. 758 l.)

Ballagi Géza: Luther reformátori alapelvei. (Pr. Egyh. és Isk. L. 1870. 887. l.)

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Püspöki látogatás.** A püspöknek tiszte egyéb magas teendői mellett a főfelügyelet is, melyet az u. n. püspöki látogatások alkalmával gyakorol. Ez alkalomra az illető vidék egyházi szépen rendbe szedik magokat, egyházi épületeket tataroznak, újakat építenek s a külső munkáknak megfelelőleg belől is mindent szerbeszámba szednek. Nagy fontossággal bírnak azért ezek a püspöki körútak a rendes körülmények között is, hátha még a főpásztori látogatásnak a hívek összegyűjtésére, az előkelőbb hitsorsosoknak összehozására, az egyház körüli munkába való bevonására, általában a felekezeti öntudat emelésére vonatkozó hatását figyelembe vesszük. Törvényhatóságoknak, más egyházaknak a képviselői is mind megmozdulnak ez alkalommal és élénk részt vesznek azokban az ünnepélyekben, a miket noha első sorban az érdekelt egyházak rendeznek, de a melyek a dolog természete szerint a magyarságnak és a magyarságban képviselt minden rendű, rangu osztályoknak közös ünnepélyei és felvonulásai. Ilyen felvonulások és ünnepélyekkel fogadja legközelebb a délvidék, Temesvár és környéke, a volt bán-ság főtiszteletű Eröss Lajost, a nagy tiszántuli egyházkerület püspökét, a ki elnök társa gróf Degenfeld József kíséretében f. hó 26-án indul felkeresni a hajdan erős és hatalmas magyarságtól megszállott délmagyarországi részeket, a hol a százados török pusztítás és az ellenséges állami intézkedések dacára ismét kihajtott a magyarság letarolt fája és feltámadt a magyar kalvinizmus. Itt épült a múlt években a lugosi s legközelebb a mosnicai ref. templom, melynek felszentelése Eröss Lajos püspöknek első nagyobb szereplésére adott alkalmat. Ki hogy kezdi, úgy végzi. Az új püspök kormányzata alatt a ref.

egyház megépülését várjuk. Egyházmegyék rendezése, nagy egyházak ügyei, debreceni egyetem mind rendre, napirendre kerülnek s kezdődik a sor a legelhagyottabb s legnehezebb helyzetből a sirból felkelt új magyar világgal. A nagy délmagyarországi missziói vidék ez, melynek központja Temesvár, ez a csodálatosan fejlődő s három óriás telepből emelkedő magyar város, melynek nagy szerepe lesz még e részek történetében. E város körül terülnek el az ujonnan alakult vagy ismét feléledt református egyházak, az éledő magyarságnak védő bástyái s melengető fészkei, a jobb jövőnek zálogai és reménységei. Hogy él a magyar ref. egyház, különösen a délmagyarországi megyék mutatják és bizonyítják. Nemcsak egyházat építő, hanem a magyarság erejét növelő s nemzetfenntartó munka folyik itt, méltó a vezetők közvetlen megtekintésére és az ország nagyjainak figyelmére és elismerésére. Eröss Lajos püspök és elnöktársa gr. Degenfeld József nemcsak egyházunknak, hanem a magyar államnak is szolgálatot tesznek, midőn az alvidéki egyházakat felkeresik és a szétszórt csoportok összeszedésének, a nemzet feltámadásának és megerősödésének csudadolgáihoz a magok részéről is hozzá járulnak. Az Isten minden áldása kísérje őket nagy utjokra, mely hogy a magyarság s az evangéliom diadalútja is legyen egyszermind, tiszta szívből óhajtjuk.

— **A debreceni papválasztás utóhangjai.** A mint jól tudják lapunk olvasói, a néh. Kiss Albert helyére Illyés Endre ellenében Uray Sándor vallásnár választatott meg. A választást a másik párt panaszszal támadta meg és vizsgálatot kért. A vizsgálat megtörtént és azt eredményezte, hogy a panasztevők összes vádjait visszavonni kényszerültek, a minek következtében valahára az egyházmegye, illetve az esperes is megerősíthetik a választást, melynek függőben tartása sem az elválasztott derék ifju lelkészre, sem a gyülekezetre nézve nem kívánatos.

— **Bosznai István kineveztetése.** Bosznai István alapjában jeles tájképfestő és egyben a depr. ref. kollégium rajztanára vala. Most, mint a hivatalos lapból olvassuk, az államhoz neveztetett ki. Midőn sajnálattal látjuk elvesztését, dicsérni vagyunk kénytelenek Barkóczi urat, hogy őt, prot. létére is kineveztetni bátorzkodott. Hiszen hónapok óta ez az első eset, hogy nem kath. vallásu tanárt ér ez a vitéz koalíciós állami szerencse. Az igaz, hogy nem ingyen. Már az ősszel rebesgették, hogy Bosznainak, aki egy évi szabadságot kért és kapott, valami effajta sze-

rencse áll. Az is mondatott, hogy Bosznai tulajdonképpen nem is a szabadságát élvezi, hanem az állami festő iskolában tanít és odavaló kineveztetését szoritja. A művész tanár buzgó barátai, részint tagadták e körülményt, részint azt állították, hogy csak szórakozik. De nem nekik, hanem az elnökségnek volt igaza, midőn megakarta akadályozni, hogy felekezeti tanár szabadságotatás címe alatt és idejében holmi kétértelmű Jákob fajta elszolgálásokat teljesítsen. Igen helyesen, mert nem szabad az iskolafentartó hatóságnak ilyen kétértelműséget sem elnézni. És mégis ilyen kétértelmű helyzetbe hajszolja bele az állam tanárainkat, midőn az egyenes kinevezést rájuk nézve még akkor is lehetlenné teszi, ha az állami állásra nekik volna megfelelő képességek és képzettségek. Summa sumarum: Bosznaynak az elnyert álláshoz szerencsét kívánunk, az ellen az eljárás ellen azonban, melyet érdekében alkalmazásba vétetett, most utólag is tiltakozni vagyunk kénytelenek és különösnek találjuk, hogy közegyházi megbízatását akárki ilyen privat szivességek teljesítésére használja fel. Ez esetben is nem a takargatás, hanem a dolog őszinte és nyílt bevallása lett volna helyénvaló s ennek alapján az egyházkerület engedélyének kikérése.

— **Vallásegyleti szövetség.** Az Országos Vallásegyleti szövetség nagyszalontai fiókja 251 taggal megalakult. Az alakuló gyűlés Széll Kálmán nyug. esperes elnöklése mellett Nagypénteken d. e. 10 órakor a főgimnázium tornatermében a tagok élénk érdeklődése között folyt le. Elnök nagyhatású megnyitójában visszapillantást vet ezen ember felletti erőt meghaladó küzdelemre, mely a vallásegyleti és a lelkiismereti szabadság érdekében századokon keresztül mind e mai napig, minden látható nagyobb eredmény nélkül vívatott. Ez indította a jelenkor küzdőit arra, hogy józan gondolkozásu fegyvereivel felvértezve a Vallásegyleti szövetség megalkotásával s jelszavával a lelkiismeretiszabadság porba hullott zászlóját fölemeljék és lobogtassák. E nagy célt szolgálja a szövetség nagyszalontai fiókszövetsége, melyet az alapszabálytervezet felolvasása után megalakultnak jelentettek ki. A kormányzótestületbe elnökül Széll Kálmán, alelnökül Szikszay Lajos, Tatár Balázs, jegyzőül Szabó Lajos, pénztárosá Rácz Gyula, választmányi tagul: Böszörményi Lajos, Fred József, Szarka Sándor, Dr. Becher Áron, Veress Károly, Kornstein Herman, Nagy József, Albert András, Szatmáry Sándor, Király

József id. Boros Lajos és ifj. Molnár István választották meg. Nagy munkáját a fiókszövetség a társadalom bevonásával október hó elején fogja megkezdeni. A gyűlés elnök záró szavai után 11 órakor véget ért.

— **Ötven évig tanító.** Ötven esztendő hosszú idő és milyen hosszú a népoktatás nehéz és háládatlan pályáján. A nemzet jövője van a néptanítóra bízva s aki félszázadon át lankadatlan buzgósággal s becsülettel szolgálja nemzete nagy érdekeit, méltán számíthat a közelismerésre. Nagy Ferenc sarkadi ref. tanító immár ötven év óta nevel hü és értelmes magyar népet az édes hazának. Ezt a ritka ötvenéves jubileumot ünneplik meg most Sarkadon. A jubileumi ünnepek husvét másodnapján délelőtt, istentisztelet után, a ref. templomban kezdődtek, hol Balogh Ambrus esperes az egyházmegye, Szabó Lajos és Schrötter Dániel tanítók a pályatársai, két nő pedig a hálás tanítványok nevében üdvözölték az ősz tanítót, kinek ez alkalommal több értékes emléktárgyat nyújtottak át. A közoktatásügyi kormány képviselőjében a vármegyei kir. tanfelügyelő is jelen volt. Az Iparos kör-ben délben tásasbédet, este pedig a jubiláns nevét viselő alapítvány létesítésére jótékonycélu táncmulatságot rendeztek.

— **Uj orgona.** Alsószuha ref. egyház temploma részére az előnyösen ismert és közel ötven év óta fennálló Ország Sándor és fia rakospalotai (Bpest mellett) orgona és harmonium gyáros ezégnél új orgonát rendelt. A mű a legújabb csőrendszer szerint készül és a pünkösdi ünnepekre lesz felállítva és a használatnak átadva.

Felelős szerkesztő:

Dr. Ferenczy Gyula.

Pályázat.

Káplánt keresek május 1-re, minden lelkészi teendők végzésére; mosás és ágyneműn kívül teljes ellátás és 600 korona fizetéssel. Bihar-Mező Keresztesre.

Szigeti Elek
ref. lelkész.

Pályázat

a hevesnagykunsági ref. egyházmegyébe kebeleztet karcagi egyik lelkészi állásra, melynek javadalma természetbeni lakásokon kívül 1., kész-

pénz 2220 korona (ez összegben benfoglaltatik a keresztelési és esketési stóla megváltása is) 2., Tőkeföld 30.8 kat. h. á. 40 kor. 1200 kor. 3., Réti föld 29.4 kat. h. á. 30 kor. 870 kor. 4., Legelőföld 57 hat. h. á. 16 kor. 912 kor. 5., szőlőföld 733 négyszögöl 40 kor. 6., Temetési stóla az egyházkerületi határozat szerint. 600 kor. 7., 6 öl keménytüzifa beszállítva. 200 kor. Összesen 6042 kor. A földek adóját az egyház fizeti.

Az állás f. év október 1-én azon megjegyzés mellett foglalandó el, hogy az első évben tartozik a megválasztott lelkész elődje özvegyének kiszolgáltatni a lakáson és stólán kívül a többi jövedelemnek felét, ugy azonban, hogy azért semminemű ellenszolgáltatást nem várhat.

A pályázni szándékozók lelkészi oklevéllel és a pályázat közzététele után kiállított s illetékes esperesök által láttamozott szolgálati bizonyítvánnyal felszerelt kérvényeiket f. évi május 2-ig (másodikáig) Györy Lajos espereshez Kenderesre (Jásznagykunszolnok megye) küldjék be.

Debrecen, 1909 április 8.

Eröss Lajos
püspök.

Pályázat

az Armós család ösztöndija.

A debreceni ref. főiskolában az Armós családi alapítvány megüresedvén, alólirott alapítványi gondnok ezen alapítványból járó évi 800 korona ösztöndijra pályázatot hirdet. Az ösztöndijért olyan, bárhova való Armós nevű tanulók folymodhatnak, akik a Bagamérban lakó valamelyik Armós családból származtak és a jövő iskolai évtől kezdve a debreceni ref. főiskolában kívánnak tanulni. Akik az alapítvány élvezetere magukat illetékesnek tartják, keresztlevéllel, családi leszármazási táblával, iskolai bizonyítvánnyal és vagyoni állapotukra vonatkozó hatósági bizonyítvánnyal felszerelt és a főiskolai tanári karhoz intézett kérvényeiket f. évi május hó 21-ig a debreceni ref. főgimnázium igazgatóságához, mint az alapítvány ez idő szerinti gondnokságához küldjék be.

Debrecen, 1909. április 7.

Karai Sándor
ref. főgimn. igazgató.

Pályázat.

A debreceni ref. főgimnáziumban megüresedett rendes rajztanári állásra, amellyel a rajzoló geometriának, a szabadkézi rajznak és az alsó osztályokban a számtannak a tanítása van összekötve, pályázat hirdettetik. Pályázhatnak olyan református vallásu egyének, a kik a mértani rajznak és a művészeti rajznak középiskolákban való tanítására képesítve vannak. A tanszék javadalmazása évi 2400 korona törzsfizetés, 800 korona lakáspénz és öt 200 koronás ötödéves korpótlék melyre nézve a másutt töltött rendes tanári évek beszámíttatnak. A törzsfizetés később 2800, 3200 és 3600 konorára emelkedhetik. Ezenkívül a megválasztott tanárnak igénye van az állami fizeték-kiegészítésre és az országos tanári nyugdíjintézetbe való felvételre. Heti óráinak száma általában 20, de az egyházi törvény értelmében szükség esetében heti 24 órára is kötelezhető. A pályázni kívánók vallásukra, végzett tanulmányaikra tanári képesítésükre, eddigi szolgálatukra, egészségi állapotukra, és hadkötelezettségi viszonyukra vonatkozó okmányokkal tetszerelt és a tiszántuli ref. egyházkerület közgyűléséhez címzett kérvényüket 1909 évi ápril hó 30-ig a főgimnázium igazgatóságához küldjék be. A megválasztott tanár tanszékét székfoglaló értekezés tartásával 1909. szeptember hó 1-én tartozik elfoglalni. Debrecen, 1909. április 8.

Eröss Lajos
püspök.

Löfkovits Arthur

— óras, ékszerész üzlete Debrecen, Piac-u. —
Egyházi készletek, keresztelő edények, urasztali poharak, tányérok,
kannák alkalmi ajándékok

nagy raktára.

A református egyházak szállítója.

Hirdetések felvételnek

a kiadóhivatalban.

Orgona - Harmoniumok.

A gyönyörű hang, melyet a világhírű és elismert legjobb gyártmányu amerikai rendszernek elmés szerkezete elővárszol, önmagának zeng dicséretet. 65 forinttól minden árban kapható.

Első magyar — villamos erőre berendezett — hangszergyár.

Stowasser J. cs. és kir. udvari hangszergyáros, a m. kir. zene-akadémia, színházak, művészek stb. szállítója

BUDAPEST, II., Lánchid-utca 5.

Továbbá ajánlja saját gyárában készült, elismert legkiválóbb minőségű összes huros-, vonós- és fuvó-hangszereit, szakértői és feltétlen szolid árak mellett.

Hangfokozó-gerenda mely által bármely hegedű, gondonka beillesztése után sokkal jobb, erősebb és lágyabb hangot nyer. (Biztos siker.) Hegedűbe hangfokozó-gerenda 4 frt. Kezesség minden egyes hangszernél.

Legnagyobb gyár és raktár.

Saját találmányu (Rákóczi) Tárogató; általánosan elismert legjobb, mely tökéletes solo hangszerré általam konstruáltatott iskolával 35 forinttól feljebb.

Az összes hangszerek javítása különleges, szakzerű pontossággal, jutányos árban; kezesség minden egyes hangszernél. Árjegyzék minden egyes hangszerről külön, kívánatra bérmentve küldetik.

— Kivitel nagyban és kicsinyben.

Nem kell többé 10000 frtos régi hegedű

REMÉNYI MIHÁLY

mű-hegedű készítő

a magy. kir. zeneakadémia házi hangszerésze legújabb találmánya a „Hangfokozó gerenda” annak bármely hegedűbe, vapy gordonkába illesztése után az sokkal jobb nemesebb és erősebb hangot kap.

Kezesség minden egyes hangszert, Reményi sajátkészítményü új hegedűi pótolják a drága mesterhegedűket, miután a legnagyobb hangversenyteremben megfelelnek bizonyítékul annak, hogy **GEYER STEFI** a legnagyobb hegedűművész a Vigadó nagytermében egy Reményi-fele új hegedűn sikerrel hangversenyezett.

Hegedű tisztítási és javítási műterem

BUDAPEST, KIRÁLY-U. 38. SZÁM.

Zenekarok felszerelése a legmérékeltebb árakon.

Költségvetés díjtalan.

Ne vegyen semmiféle hangszert, míg Reményi legújabb árjegyzékét el nem olvasta.

Nagy raktár az összes és húrokban. — Régi hangszerek vétele és becserelese. — Ezen lapra hivatkozva minden hangszerről külön-külön árjegyzék küldetik.

Alapított 1851-ben.

DÁVIDHÁZY KÁLMÁN

elsőrangú könyvkötészete és diszműves üzlete

DEBRECEN, Fűvészkert-utca 9.

Teljesen modern berendezésü üzlet. Megbízható s kifogastalan munkát készít mindennemü könyvkötészeti, diszműcikkben és börmunkákban.

Ima-, Énekeskönyv s más *Egyházi műveket* tömeges mennyiségben, versenyképes kivitelben és *gyári áron*.

**Anyakönyveket, tartós jó kötésben
Szent Bibliát és emléklapokat
különleges diszkötésben jubileumokra.**

Aranykönyvek egyházak számára mely jótékony adományok nyilvántartására is alkalmas.
Kéziratok befoglalására **tablákat**, melyek a szöszéken vagy temetéseknel előnyösen használhatók.

Iskolák számára térképek és táblázatok felhuzását vászonra vagy papírra és ezeken kívül még számcsészakba vágó munkát.

Szükséglet esetén bármely cikkre nézve azonnal szolgálók, — számítások a különleges munkákhoz, — mint *Disztáblák, Emléklap* és *aranykönyveken, rajzokkal, kívánatra izletes stylusban, levéltári okmánytartók.*

Novotny Antal

harangöntőde és
vasharanglábgyár

Temesvár - Gyárváros.

Ajánlja magát több évi szavatolás mellett régi harangok újraöntésére, valamint új harangok és teljes harangesoportok előre meghatározott hangok utáni elkészítésére. Különösen ajánlja saját találmányu új modern átlukasztott

harangjait

melyek felső részükön a hegedűéhez hasonló S alakú nyílásokkal vannak ellátva és azért erősebb, terjedelmesebb és mélyebb hangok

guak, mint régi modoruk. Ily szerkezetü 327 kgros harang hangban egyenlő 461 kgros régi modoru haranggal. Ajánl továbbá fogatható vertvas-koronákat, régi harangok lyetnekkel való újra szerelését és vertvas-harang állványokaköltségvetések és képes árlapok díjmentesen szolgáltatnak. — Az 1896 orsz. kiállításon milleniumi nagy érdemmel kitüntetve.

Hegedüs és Sándor

Protestáns irodalmi könyvkiadóhivatalában

D E B R E C E N B E N .

Megjelent és kaphatók :

Eröss Lajos. Apothétika. Ára : vászonkötésben 8 kor.

Eröss Lajos. Budhista katekizmus. Németből fordítva, Ára : füzve 3 korona. Vászonkötésben 4 korona.

Sz. Kiss károly. Estéli órák. I. Ára füzve 3 k. Vászonkötésben 5 korona.

Jancsó Sándor : Kálvin János élete és egyházpolitikája. Ára füzve 2 kor. Vászonkötésben 4 korona.

Nagy Karoly : Kálvin theológiája. Ára Vászonkötésben 6 kor.

Babay Kálmán. Ravatal mellett I. Ára : Vászonkötésben 6 korona.

Nyáry Pál. Szoroskapu. Ára : füzve 4 kor, Vászonkötésben 6 korona.

Jánossi Zoltán. Papi dolgozatok III. (közönséges egyházi beszédek) Ára : vászonkötésben 6 korona.

Mitrovits Gyula. Papi dolgozatok III. Ára : vászonkötésben 1 korona.

S. Szabó József. Debreceni Lelkészi Tár. (Gyakorlati ref. papi lexikon) VI. Ára : vászonkötésben 10 korona.

Zsiray Károly : Kongrua kézikönyv. Ára füzve 1 kor. 50 fill.

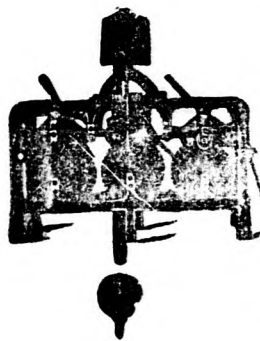
Dr. Kun Béla. Kálvin egyházalkotmánya. Ára 2 korona.

” ” Magyar református egyházalkotmány. Ára 7 korona.

Konfirmációra való káté. Készítette Sz. Papp István. Közreboesátotta Révész Balint. Átdolgozta S. Szabó József. Ára 30 fillér.

— Dr. Láng szanatóriumában felvétetnek —
elme- és ragályos bajok kivételével — bármely betegségben szenvedők. Napi ápolási díjak 6 koronától 12 koronáig. Külön szobák és közös kórtermek. Roentgenlaboratórium, elektromos gyógyeszközök, legmodernebbül felszerelt műtőterem. Az intézet bárki által, bármikor megtekinthető, tudakozódásokra az intézet tulajdonosa készséggel szolgál felvilágosítással. Cim : Dr. Láng szanatórium. Debrecen, Kossuth-utca 39 szám.

Toronyórák

palota-, városházi-, gyári- és lak-tanya berendezését a legelőnyösebben eszközli

Mayer Károly utóda

Müller János

első magyar óragyár

= gőzerő berendezéssel =

Budapest, VII., Csömöri-u.

50. saját házban.

Képes árjegyzékek és költségvetések bérmentve.

Debreceni Protestáns Lap

könyvnyomdája

elvállal mindennemű nyomdai munkát, u. m.

Táblázatokat, Alapszabályokat, Könyveket,
Műveket, Béli meghívókat, Névjegyeket,
Röpiratokat, Adó könyvecskéket, Lapokat,
Termény-, Pénz-, Magtárkezelési íveket,
Lakodalmi kártyákat Stb.

Óriási pekingi kacsá

fehér és aransárga Orpinton tyuk tenyésztőjás-ról ingyen árjegyzék

Fedák Istvánnál

Kecerpálvágán, (Sáros megye.)

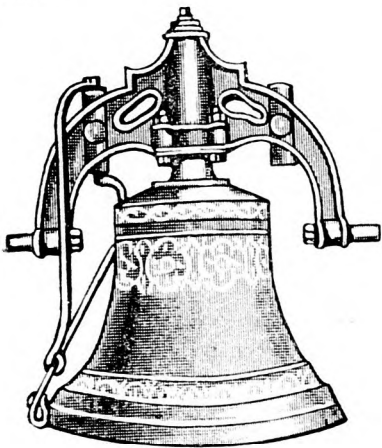
Baktai EGRY FERENCZ

Kisgejőcön, (Ung m.)

ajánlja harangjait és vas harangállványait.

A műhely alapított az 1793-ik évben.

Kitüntetve a Milleniumi kiállításon, Hódmezővásárhelyen, Pécsen és az országos Iparegyesület által Budapesten. Ezenkívül nagyon sok elismerő és köszönő irat által amelyből egy, a kiállító b. engedelméből itt közöl-
tetik

Igen tisztelt Egy ur!

Mellékelve küldöm a tibi harangárát, hangja rendkívül imponál. Nagyon köszönöm, hogy így szépen elkészíteni sziveskedett — Sirtam örömben, mikor hatalmas hangját először meghallottam. Őt faluban vannak ott hiveink s mind az ötben meghallották a remek harang zúgó ércsen-gését.

Remélhetőleg a tem-plo-m is mihamar kész lesz és felszentelhetjük azt. E sorok utján ezennel meghívom a szentelésre, remélem lesz szerencsém ott a harangöntés művészet és lelkes kálvinista embert is üdvözölhetni. — A viszontlátás reményében a legszívesebben köszönti Budapesten (Veres Pálné-utca 26.)

Özv. báji Patay Gyuláné. Szatmáry Király Anna.

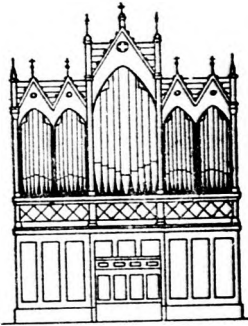
Orgonagyár.

villamos gépekkel berendezve

Rieger Ottó

Budapest, VII. Garay-u. 48.

császári- és királyi udvari szállító.

A bécsi és párisi kiállításon valamint a pécsi országos kiállításon kitüntetve.

Legolcsóbb árban és kedvező fizetési feltételek mellett szállít kiváló tiszta légnyomású csőrendszerű (pneumatikus) és villamos tartós, nemeshangú orgonákat.

Rieger orgonagyárai 36 évi fennállás óta 1500 orgonát szállítottak.

Tervezetek és rajzok díjmentesen.

Sesztina Lajos

vaskereskedése

DEBRECZEN, Pia-cz-uteza 23. sz.

Fegyvertöltény-hüvelyek :

Lefauchaux és Lancaster barna, szürke, zöld.

Hüvely dugasz, réz-gyutas.

Revolver és Flaubert töltények. Ólom-sörét.

Revolverek, Flaubert-fegyverek.

Szétküldés 5 kilós postacsomagokban.

Vaskályhák fa- és szénfűtésre.

Meidinger, Kráder és Friedlandi kályhák.

Főzőkonyhák.

Figyelem!

Szőlőoltványt, szőlővesz-szöt ne rendeljen addig, mig tőlem árjegyzéket nem kér! Gyökeres oltványok ezre 140 korona, Delaware ezre 100 korona.

Czim :

Szigyártó Nagy Mihály

Felsőseged, Somogy megye.

Telefon 292.

Telefon 292.

Központi
drogueria

Debrecenben, Piac-utca (Városház-épület)
Telegdi K. Lajos fele üzlethelyiségben

MEGNYILT

Legjobban felszerelt gyógyáru raktár gyógyszerek
eredeti kereskedelmi áron, kézi gyógyszerek a
háznál eredeti áron.

Nagy választék!

Valódi angol tea, rum, francia cognac. Illatszerek,
szappanok, körömápoló szerek. Fogkefék, fog-
paszták, szájvizek és fogporok, Hajfesték, fésűk.
Bel- és külföldi különlegességek, betegápoláshoz
szükséges cikkekből.

Telefon 292.

Telefon 292.

MÜHLE VILMOS

cs. és kir. udvari szállító

TEMESVÁR.

Mag-, Növény-, Rózsa- és Fa-
Nagytenyészetek.

(Növelési terület 94 hold.)

Világkivitel

A legjobb magvak. A legnemesebb
csemetefák. A legszebb diszfák,

== cserjék, rózsák, fenyők. ==

Kertészeti kézikönyv dilettánsoknak.

Dus főárjegyzék ingyen

Új papi diszegyenruha!

Az 1908. évi Október hó 5-én tartott Orsz. Lelkészegyesületi gyűlés Budapesten elhatározta, hogy a lelkészi kar részére a már ismertetett s időszerűsége folytán nélkülözhetetlen diszes egyenruhát ajánl ünnep alkalomkor való viselésre, hogy az egyházi méltóságot jobban kiemelje az egyforma külsőben rejlő erőt és az összetartozandóságot fokozza. Nemes Mihály történelmi festőművész az O. R. L. E. megbízása folytán tervezett ilyen diszes tógát, övvel; palástot kun-süveggel. Ezen tervet az Orle. elfo adta s tagjainak ajánlotta. Ezen diszes ruhákat Szántó József papi szabó első hmvásárhelyi diszmagyarruha készítő, szabó mester stilszerűen és a legjutányosabb árban készíti. Egyházkerületi és egyházmegyei gyűlésekre elmegy saját költségén. Bemutatja ott a minta ruháit s a megrendelőknél mértéket vesz. Vagy mérték megküldése esetén is eltudja készíteni azt. Pontos kivitelért szavatol. Fenti ruhákat készíttetni óhajtó érdeklődőknek bővebb felvilágosítást ez ügyben képes árjegyzéket mértékvételi magyarázattal ingyen és bérmentve

Szántó József szabómester nyujt,
Hódmezővásárhelyről.

TÓTH GYULA

Debrecen, Piac-utca 20.

Budweisi és honi gyártmányu porcellán, valamint Meidinger köpeny és öntött

vaskályhák.

Minden szerkezetű vas- és porcellánburkolatu konyhák. Multiplicator hőfejlesztő kályhabetétek. **vasdászegységek** és felszerelések, revolverek, hüvelyek és töltények

Lőporáruda.

Browning-rendszerű

Ujdonság! ismétlő fegyver 190. minta.

Szén- és fakosarak, melegvédők, fürdőkádak, vasbutorok, gyermekszékek és kocsik, mosdókészletek, fényezett konyhafelszerelések, gépmangorlók és faesarak, gummi átvonattal

CLAYTON & SHUTTLEWORTH

Budapest, Váci-körút 83,

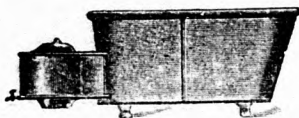
Által a legjutányosabb árak mellett ajánlatnak

Locomobil és gőzcséplőgépek,

szalmakazalozók, járgány-cséplőgépek, löhere-cséplők, tisztító-rosták, konkolyozók, kaszáló- és aratógépek, szénagyűjtők, boronák, sorvetőgépek, Planet Jr. kapálók, szecskavágók, répvágók, kukoriczamorzsolók, darálók, őrlőmalmok, egyetemes acél-ekék, 2- és 3-vasu ekék és minden egyéb gazdasági gépek.

Képes árjegyzék ingyen és bérmentve.

Pozdech József utóda

Thury Ferencz

BUDAPEST. VI. Lehel-u. S. a.

Alapított 1847- ben.

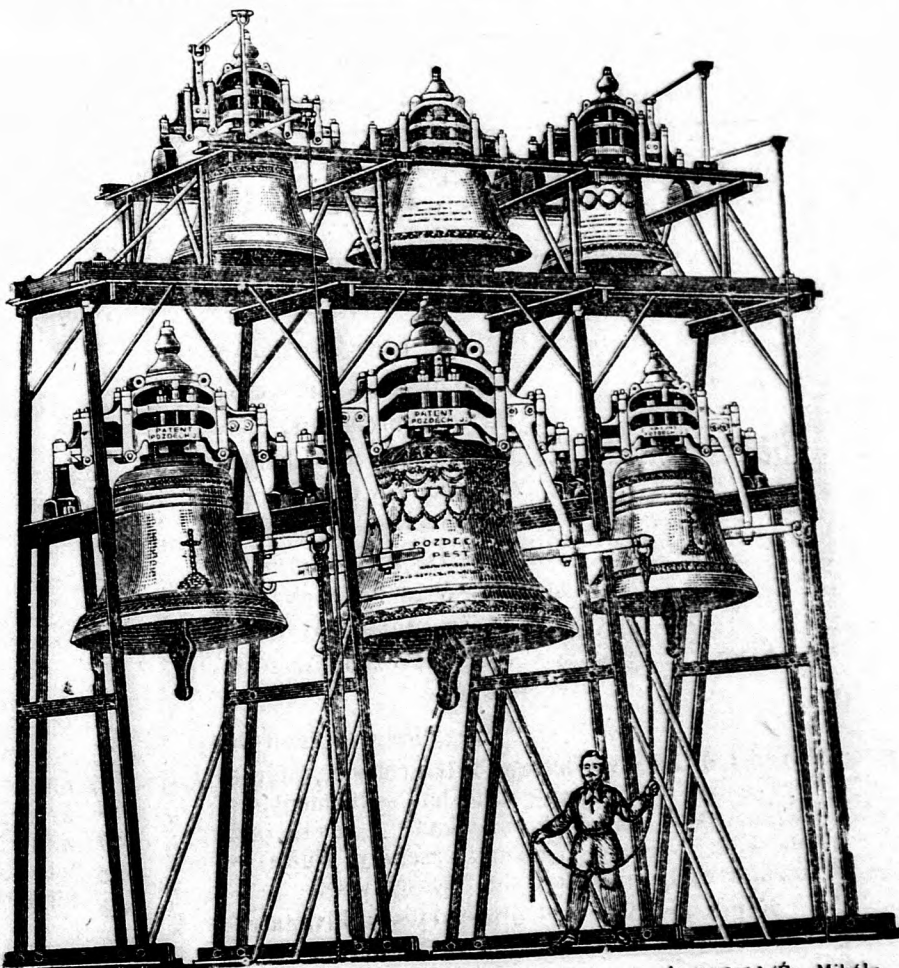
Harang és ércöntöde. Fuvógyár Lópatkógyár. Nagy szerkovaesség.

Elvállal minden nagyságú harang-öntés és oly új modorú harang-felszerelést hogy a harangok használata a koronába való fordítás által tizenkétszer helyesre érhető legyen, mi által a kikopás csak kis mértékben következhetik be s így a harang a megrepedéstől megóvatik; a harang húzásához pedig a régi módszerellenében csupán negyedrészes erő kivántatik, tehát egy ember maga egyszerre több harangot is. Készít a gyár vertvas harangállványt is, mely a tornyot a rázkódtatástól teljesen megóvja s tekintettel a harangállvány szerkezetére tűz esetén a harangokat az olvadástól megvédi; új, rendszerű szerint régi harangok új modorú felszerelését is elvállalja, valamint meglevő harangokhoz új, összehangzatban aharangokat önt. Régi harangokat készpénz gyauát elfogad s az árakat úgy az öntéséért, valamint az állványokért legjutányosabbra szabja és fizetési föltételeket is enged. Kivárat-ra pedig fölvilágosításokkal készen áll. Nagyobb harang öntetett és föl szereltett az általunk fölalt új rendszer szerint, 1650 darab, vas állvány pedig 750 darab, a melyekből következő helyiségek részére szállítottunk Hajdu és Biharvár megyék területén u. m. Hajdu-Nánás, Hajdu-Dorog, Hajdu-Böszörmény, Hajdu-Hadház, Hajdu-Szoboszló, Balma-Ujváros, Püspök-Ladány, Nádudvar, Debreczen, Mike-Pércs-Derecske, Bagamér, Báránd, N-Várad, N-Szalonta, N-Bajom, N-Léta, N-Szántó, Berettyó-Ujfalu, Szaká-Er-Diószeg, Ér-Endréd, Ér-Mihályfalva, Ér-Hatvan, Bihar-Püspöki, Kis-Marja, Mező-Keresztes, Csermő, Fülzes-Gyarmat, Mező-Gyán, Mező-Kövési, Pócsaj, Gálos-Petri, Fiszavalk, Tisza-Lucz, Arpád, Erdő-Gyárok, Hosszu-Pálvi, Bihar-Diószeg Fekete-Bátor, stb.

Képviselő és bizományi raktár

Laczka László

géplakatos mester
Debrecen,
II. Bethlen-utca 48. sz.

Király balzsam Köszvény és csusz ellen.

☞ ☞ Legujabb gyógyszer. ☞ ☞

Ezen balzsam legujabb gyógyszer úgy belsőleg, mint külsőleg mindenféle fájdalmak ellen. Király-balzsam készítményem mint házi szer szükséges, hogy minden háznál kéznél legyen, mert úgy belsőleg, mint külsőleg kitünő hasznos szer.

Belsőleg gyomorfájásnál gyomorgöresnél esikarásnál, fejfájásnál azonnal hat s legjobb fájdalomcsillapító.

Külsőleg tekintélyes orvosok ajánlják **köszvénynél csuznál** továbbá meghűléseknél, fog és fejfájásnál pár perc alatt hat. Igen hasznos gyógyszer még szájvizhez cseppentve rossz lehellet szagtalanításra **1 üveg 2 k 65 f. 3 üveg 6 kor. 5 fill.** Utánvétellel bérmentve.

Magyar ember nem használ mást csak a híres

Hajdusági pedrót !!

mely legjobb bajusznövesztő és ápoló szer az összes bajuszpedrő készítmények között. Hatása gyors és biztos

Postán 3 dobozt 2 K. 15 fillérért. 6 dobozt 3 K. 65 fillérért bérmentve utánvétellel küld a készítő.

Grósz Nagy Ferencz

„Arany egyszaru“ gyógyszer-tára a hol mindm bel- és külföldi gyógyszerkülönlegességek erdetti árakban szerezhetők be.

Alapított 1840.

Alapított 1840.

Hönig Frigyes

gőzüzemre berendezett harang és ércöntődéje, szivattyugyár

ARAD, RÁKÓCZI-UTCA 11—28. SZÁM.

Ajánlja cs. és kir. szabadalmazott harangjait, melyekkel bármely más haranggal szemben egy azon hang előállításánál 3—46% suly és ármegtakarítás éretik el. Kitünő jó hang és tartóságaért több évi jótállás. Legkedvezőbb fizetési feltételek.

Forgatható és igen könnyen lódiható vas harang fölszerelések, melyekkel egy ember több harangot huzhat és tűzmentes vasárványokkal. Régi harangoknak vas-szerelésre ala kitását, avagy azoknak csekély fölülfizetés mellett új harangokkal való fölszerelését.

Képes árlapok és költségvetések kívánatra ingyen és bérmentve küldetnek.

1890-ben a legnagyobb állami éremmel itel üntetve.

ORGONA !!

Nagyváradon, fő-utca 51/15.

UJ ORGONÁKAT

készíték a legujabb pneumatikus csőrendszer szerint, golós-ládaival. Biztos működéséért még a legnedvesebb templomban is kezeskedem.

ORGONÁIM az elképzelhető könnyedségű játszás-móddal birnak és mindamellett az egyes sipok a leggyorsabb játszás mellett is precizen azonnal megszólalnak.

Elvállalok továbbá

régi orgonákat átalakítás, javítás és hangolás a legjutányosabb árban.

ORSZÁGH ANTAL

orgona készítő.

Orgona és Harmonium gyár

Gőzerő hajtás és saját villamos világítással berendezve.

Országh Sándor és Fia

cs. és kir. udvari szállító

RÁKOS-PALOTA, Budapest mellett.

Az 1885. évi országos kiállításon „nagy diszoklevéllel“ (első díj) és „Ferenc József lovagrenddel“, az 1904. évi veszprémi kiállításon „arany éremmel“ (első díj), az 1906. évi kassai kiállításon „diszoklevéllel“ (első díj) kitüntetve, azonkívül számtalan kitüntetés és elismerés.

Ajánlják kitünő hangú és szerkezetű, főleg a legujabb légnymatu (pneumatikai) orgonákat, melyek rendkívül könnyű játékmód és a változatok egyszerű kezelése mellett, az időjárás minden viszontagságának ellenállnak. Szolid munka és jutányos árak. Kisebb orgonáink készletben vannak. Eddig 700-nál több új orgona lett szállítva. Raktáron kitünő hangú harmoniumok minden nagyságban. Harmiumok tetszésszerű rajz és változat összeállítással rendelésre készülnek.

Arjegyzék és részletes tervezet kívánatra díjmentesen küldetik.